

Polska Partia Robotnicza na ziemi kłodzkiej i jej droga do władzy (1945–1948)

W dotychczasowych badaniach nad historią ziemi kłodzkiej¹ po 1945 r. brakowało prac, które analizowałyby zagadnienie instalowania władzy komunistycznej na terenie powiatów kłodzkiego i bystrzyckiego². Tematyka ta była traktowana jako wątek poboczny w pracach dotyczących historii regionu³. Artykuł porusza problem początków Polskiej Partii Robotniczej (PPR) na ziemi kłodzkiej, masowej mobilizacji członków partii, kadry kierowniczej, walki z opozycją polityczną w okresie referendum ludowego i wyborów do Sejmu Ustawodawczego oraz drogi do „zjednoczenia” z Polską Partią Socjalistyczną (PPS) i powstania Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR) w grudniu 1948 r. Tekst wpisuje się w nurt badań regionalnych nad PPR, które od wielu lat cieszą się niesłabnącym zainteresowaniem historyków w całej Polsce. Tytuł artykułu i zwrot „droga do władzy” jest zapożyczeniem pochodzącym ze znanej i cenionej pracy Piotra Gontarczyka⁴.

Początki partii w regionie i akces członków

Komitet Powiatowy (KP) PPR w Kłodzku powstał w czerwcu 1945 r., szybko został jednak rozwiązany przez Komitet Wojewódzki (KW) PPR we Wrocławiu. Jak podaje Bronisław Pasierb za działaczem partyjnym Jerzym Gutmanem: „okazało się, że jego kierownictwo, oprócz dobrych chęci do działania, nie miało pojęcia o istocie pracy partyjnej”⁵. W czerwcu i lipcu 1945 r. na tere-

¹ Ziemia kłodzka obejmuje tereny dawnego Hrabstwa kłodzkiego, południowo-wschodnią część Sudetów Środkowych i zachodnią część Sudetów Wschodnich.

² Formalnie w skład ziemi kłodzkiej wchodziły powiat kłodzki i bystrzycki od rozporządzenia Rady Ministrów z 29 V 1946 r. w sprawie tymczasowego podziału administracyjnego Ziemi Odzyskanych. Zob. Dziennik Ustaw (dalej: DzU) 1946, nr 28, poz. 177, s. 329.

³ Zob. A. Herzig, M. Ruchniewicz, *Dzieje ziemi kłodzkiej*, Hamburg–Wrocław 2006; M. Ruchniewicz, S. Rosik, P. Wiszewski, *Bystrzyca Kłodzka. Zarys rozwoju miasta na przestrzeni wieków*, Wrocław–Bystrzyca Kłodzka 2007; M. Ruchniewicz, *Lata 1945–1948 [w:] Dolny Śląsk. Monografia historyczna*, red. W. Wrześniński, Wrocław 2006, s. 658–670.

⁴ P. Gontarczyk, *Polska Partia Robotnicza. Droga do władzy 1941–1944*, Warszawa 2003.

⁵ B. Pasierb, *Rok pierwszy. Z problemów życia politycznego Dolnego Śląska w latach 1945–1946*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1972, s. 44.

nie Dolnego Śląska powstawały komitety tymczasowe lub zawiązywały się grupy członków PPR, którzy rozpoczęli proces organizowania komitetów. Nie od razu zatem powstawały w pełni działające komitety powiatowe. Pierwsze dokumenty KP PPR w Kłodzku pochodzą z lipca 1945 r. Można zatem przypuszczać, że partia w powiecie zawiązała się na przełomie czerwca i lipca. Z dokumentów nie wynika, kiedy odbyło się pierwsze plenarne posiedzenie partii. Wiadomo jednak, że pierwszym sekretarzem został Stanisław Bielecki, a drugim Henryk Nyga⁶. Sytuacja uległa zasadniczym zmianom już miesiąc później. 1 sierpnia 1945 r. Bielecki został odsunięty, a stanowisko I sekretarza zajął Stanisław Zasun. 17 sierpnia 1945 r. na posiedzeniu Egzekutywy KP PPR w Kłodzku zawieszony w prawach członka partii został także drugi sekretarz Henryk Nyga⁷.

Według Bronisława Pasierba, komórkę pepeerowską w powiecie bystrzyckim miał tworzyć pierwszy starosta, Bolesław Twardowski. Z zadania tego wywiązał się słabo, bowiem w czerwcu zostały utworzone jedynie komórki PPR przy Urzędzie Bezpieczeństwa (UB) w Bystrzycy Kłodzkiej⁸. W świetle zachowanych dokumentów, pierwsze plenarne posiedzenie powiatowego komitetu partyjnego w Bystrzycy Kłodzkiej odbyło się 21 lipca 1945 r., a przewodniczył mu I sekretarz Jan Bucholc (*vel* Bucholtz)⁹. W niektórych pracach dotyczących Bystrzycy Kłodzkiej można spotkać się z informacją, że od czerwca 1945 r. komórką powiatową PPR kierował niejaki Symplicjusz (*vel* Cymplicjusz) Bobruk. W mojej ocenie i w świetle przeanalizowanego materiału źródłowego, jest to informacja błędna i nikt taki partią komunistyczną w powiecie bystrzyckim nie rządził¹⁰.

⁶ Archiwum Państwowe we Wrocławiu (dalej: APWr), Komitet Powiatowy Polskiej Partii Robotniczej (dalej: KP PPR) w Kłodzku, 20, Odpis delegacji służbowej KP PPR w Kłodzku, 14 VII 1945 r., k. 14.

⁷ *Ibidem*, Pismo I sekretarza KP PPR do Henryka Nygi, 18 VIII 1945 r., k. 11. Por. T. Marczak, *Kłodzko powojenne* [w:] *Kłodzko. Dzieje miasta*, red. R. Gładkiewicz, Kłodzko 1998, s. 144.

⁸ B. Pasierb, *Życie polityczne Dolnego Śląska 1945–1950*, Wrocław 1977, s. 114.

⁹ APWr, KP PPR w Bystrzycy Kłodzkiej, 2, Sprawozdanie z zebrania KP PPR w Bystrzycy Kłodzkiej, 21 VII 1945 r., k. 1.

¹⁰ Jedyna odnaleziona przeze mnie wzmianka o Symplicjuszu Bobruku (w dokumencie Cymplicjusz, choć takie imię w języku polskim nie występuje) pochodzi z: APWr, Komitet Wojewódzki Polskiej Partii Robotniczej we Wrocławiu (dalej: KW PPR), 554, Imienny wykaz I sekretarzy komitetów powiatowych i miejskich, miast wydzielonych na terenie Dolnego Śląska, 26 VII 1946 r., k. 10. W tym wykazie, który został sporządzony na dzień 26 lipca, Wydział Personalny KW PPR we Wrocławiu podaje Symplicjusza Bobruka jako I sekretarza KP PPR w Bystrzycy Kłodzkiej. Maria Łabaczuk, która w 2004 r. obroniła rozprawę doktorską o Bystrzycy Kłodzkiej, sporządziła (chyba jako jedna z pierwszych) dokładny wykaz I sekretarzy KP PPR w latach 1945–1950, właśnie na podstawie tej jednostki archiwalnej: zob. M. Łabaczuk, *Bystrzyca Kłodzka w latach 1945–1950. Społeczne i polityczne problemy zasiedlania i zagospodarowania miasta*, rozprawa doktorska, mps, Opole 2004, s. 206. Problem w tym, że wspomniany dokument, w którym widnieje Symplicjusz Bobruk, pochodzi z 26 VII 1946 r., a nie jak uważa Łabaczuk z 1945 r., co zasadniczo zmienia interpretację materiału źródłowe-

Komitety powiatowe nadzorowały powstawanie komitetów niższych szczebli, na poziomie miasta (KM), gminy (KG) i dzielnicy (KD). Najniższym szczeblem struktury PPR były koła partyjne¹¹. Pełniły one bardzo ważną rolę, zrzeszały członków PPR. Według statusu: „podstawowym ogniwem partii jest koło partyjne. Każdy członek partii musi należeć do koła, przynależność do partii określa się przez należenie do koła partyjnego”¹². Powstawały koła zakładowe, terenowe, wiejskie, a nawet folwarczne¹³. Po stworzeniu struktur partii należało zadbać o odpowiednią liczbę członków.

Rekrutacja członków do partii komunistycznej jest również zagadnieniem skomplikowanym. Oprócz „suchych” statystyk i ankiet personalnych, które wstępujący do partii członkowie wypełniali, nie wiemy jakimi kierowali się motywacjami podejmując taką decyzję. Jak zauważył Piotr Gontarczyk: „Problematyka ta jest skomplikowana przede wszystkim dlatego, że należy ona do sfery ludzkich motywacji”¹⁴. Ankietowani odpowiadali na pytania o wiek, płeć, zawód, wykształcenie czy pochodzenie społeczne, ale kwestionariusze nie zawierały pytań o motywę wstąpienia w szeregi PPR.

Wydaje się, że w przeciwieństwie do dużych ośrodków miejskich (choć nie jest to regułą), na poziomie peryferyjnym, małych miasteczek, gmin i wiosek osoby deklarujące chęć wstąpienia do partii komunistycznej w zdecydowanej większości nie kierowały się ideologicznymi względami. Trudno oczekiwać, że osoby, które miały problemy z czytaniem i pisaniem, znały i rozumiały chociażby *Manifest partii komunistycznej* napisany przez Karola Marksa i Fryderyka Engelsa. Mogły co najwyżej znać ostatnie zdanie z tego dokumentu czyli „Proletariusze wszystkich krajów, łączcie się”, które stało się hasłem przewodnim partii komunistycznej i wieńczyło zebranie komórki partyjnej. Tak było przy-

go. Przekonuje o tym dalsza treść wykazu. Widnieje tam Jan Knap jako I sekretarz KP PPR w Kłodzku oraz Marian Lizak jako I sekretarz KM PPR w Jeleniej Górze. Wspomniani działacze pełnili te funkcje, ale właśnie w lipcu 1946 r. Wracając natomiast do Bystrzycy Kłodzkiej, w lipcu 1946 r. I sekretarzem KP PPR był Albin Bobruk. W jego aktach osobowych (na które będę się powoływał w dalszej części tekstu) nie ma informacji o jakimkolwiek Symplicjuszu. Albin Bobruk miał trzech braci: Eugeniusza, Mariana i Antoniego. Biorąc to wszystko pod uwagę, wydaje mi się, że Symplicjusz i Albin Bobruk to jedna osoba. Być może Albin miał na drugie imię Symplicjusz, stąd takie imię w dokumencie. Nie ma jednak podstaw, aby przypuszczać, że Symplicjusz i Albin Bobruk to dwie różne osoby, niespokrewnione i pełniące tę samą funkcję w Bystrzycy w różnych okresach.

¹¹ Po powstaniu PZPR najmniejszą komórką partyjną była podstawowa organizacja partyjna (POP).

¹² *Status Polskiej Partii Robotniczej*, Katowice 1946, s. 26.

¹³ A. Dziuba, *Totalitaryzacja. Polska Partia Robotnicza na scenie politycznej województwa śląskiego (1945–1948)*, Katowice 2016, s. 214.

¹⁴ P. Gontarczyk, *Polska Partia Robotnicza w latach 1944–1948 jako partia władzy. Pozaideologiczne motywy akcesu do partii komunistycznej* [w:] *Partia, państwo, społeczeństwo*, red. K. Rokicki, Warszawa 2016, s. 26.

najmniej na początku działalności PPR, kiedy do partii przyjmowano przypadkowe osoby. Zresztą znajomość ideałów leninowsko-marksistowskich nie była sprawdzana przy przyjmowaniu do partii, nie mówiąc już o wyznawaniu tych wartości. Warto w tym miejscu jeszcze raz odnieść się do wyników badań Piotra Gontarczyka, który zauważył:

Stan wiedzy na temat ruchu komunistycznego pozwala na postawienie tezy, że wstępowanie do partii z powodów pozaideologicznych w niewielkim stopniu dotyczyło władz partii i jej centralnego aparatu, ponieważ w zdecydowanej większości należące do nich osoby związały się z ruchem komunistycznym jeszcze przed wojną [...]. Tylko część działaczy i funkcjonariuszy szczebla wojewódzkiego miała podobną przeszłość. Na szczeblu lokalnym aktywi (podobnie jak szeregi partii) był zróżnicowany; jego zdecydowaną większość stanowili ludzie, którzy związali się z partią po 1944 r. Zapewne wielu z nich robiło to z innych niż ideowe względów, traktując akces do partii jako sposób na odnalezienie się w nowej rzeczywistości. Zjawisko to, szczególnie w latach 1947–1948, miało charakter masowy¹⁵.

W Polsce jednym z czynników wpływających na zapisy do PPR była działalność podziemia niepodległościowego i ataki wymierzone w członków partii komunistycznej. Na ziemi kłodzkiej organizacje niepodległościowe o charakterze zbrojnym nie działały, a morderstwa na osobach związanych z ruchem komunistycznym miały raczej charakter pojedynczych i przypadkowych napałów¹⁶.

Masowy charakter przyłączania się do PPR można dostrzec na tym terenie nieco wcześniej, już po referendum ludowym w czerwcu 1946 r. W ewidencji członków PPR w powiecie bystrzyckim zapisanych było 570 osób¹⁷. W kolejnych miesiącach szeregi partyjne zaczęły się wyraźnie rozrastać, a po wyborach partia miała już 1559 członków¹⁸. Pod koniec 1947 r. liczba ta zwiększyła się o kolejnych 587 członków. Nie wiadomo, ilu z nowo przybyłych należało wcześniej do innych partii, np. do PPS, ilu było bezpartyjnych, a ilu przeszło z PSL. Niewątpliwie tych ostatnich było najmniej, bowiem komuniści wzbraniali się przed przyjmowaniem „elementu niepewnego”. Największy wzrost partia odnotowała w listopadzie i grudniu 1946 r. Wówczas do PPR dołączyło kolejno 354 i 218 osób¹⁹. Wywołało to reakcję w postaci „czyszczenia” składu partii²⁰. Trudno powiedzieć jaki przyniosło to wówczas efekt, ale na pewno nie zahamowało masowego akcesu.

¹⁵ *Ibidem*, s. 27.

¹⁶ Zob. APWr, KW PPR, 558, Wykaz zamordowanych członków PPR.

¹⁷ *Ibidem*, Ankieta sprawozdawcza Wydziału Personalnego KP PPR w Bystrzycy Kłodzkiej za miesiąc lipiec 1946 r., 4 VIII 1946 r., k. 53.

¹⁸ *Ibidem*, Ankieta sprawozdawcza Wydziału Personalnego KP PPR w Bystrzycy Kłodzkiej za miesiąc styczeń 1947 r., 2 II 1947 r., k. 68.

¹⁹ Ankiety za miesiąc listopad i grudzień 1946 r. i listopad 1947 r. zob. *ibidem*, k. 61, 65, 138.

²⁰ APWr, KW PPR, 49, Sprawozdanie sytuacyjne z miesiąca października, listopada, grudnia 1946 r., b.d., k. 55.

W powiecie kłodzkim mamy podobną sytuację, choć tutaj przyrost jest jeszcze bardziej wyraźny. W listopadzie 1945 r. w KP PPR działało 487 członków²¹. W lipcu 1946 r. liczba widniejąca w ewidencji PPR wynosiła 2145 osób, a w styczniu 1947 r. już 4263, czyli niemal dwukrotnie więcej²². W kwietniu 1947 r. stan partii zwiększył się o blisko 1200 dodatkowych członków.

Przedstawione liczby budzą pewne wątpliwości²³. Czy rzeczywiście aż tak duży napływ nowych członków partii był możliwy w stosunkowo krótkim czasie? Falszowanie ankiet i tworzenie tzw. martwych dusz było częste. Wynikało to z nacisków „z góry”, aby w każdej fabryce, każdej instytucji tworzyć komórkę partyjną. Za przykład może posłużyć postępowanie dyrektora Państwowych Zakładów Włókienniczych w Nowej Rudzie, który jako warunek otrzymania pracy w zakładzie zlecił przynależność do partii komunistycznej²⁴. Tam gdzie wyniki akcesu do partii były niezadowolające, dochodziło do większych lub mniejszych manipulacji liczbami. Skala fałszerstw w niektórych powiatach Polski mogła sięgnąć nawet 70 proc.²⁵

Z jednej strony władze partyjne na szczeblu centralnym naciskały, aby wszystkie komórki partyjne dbały o „czystość” swoich szeregów, pozbywały się „elementu obcego klasowo”, z drugiej jednak wymagano, aby prowadzić masowy werbunek. Była to ewidentna sprzeczność.

Analizując ankiety personalne członków partii zauważymy, że wykształcenie tych osób było na ogół bardzo niskie, najczęściej miały one skończone kilka klas szkoły powszechnej. Na brak osób wykształconych uskarżał się na początku 1947 r. I sekretarz KM PPR w Bystrzycy Kłodzkiej. Skutkowało to słabym obsadzeniem urzędów w mieście przez działaczy partii²⁶. Taka sytuacja występowała zresztą w całej Polsce.

²¹ H. Przytocka, *Pierwsze lata Kłodzka w Polsce Ludowej*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1970, nr 3, s. 441.

²² APWr, KW PPR, 595, Ankieta sprawozdawcza Wydziału Personalnego KP PPR w Kłodzku za miesiąc styczeń 1947 r., 10 II 1947 r., k. 42.

²³ Por. K. Sacewicz, *Kadry Polskiej Partii Robotniczej na Warmii i Mazurach (1945–1948). Zarys problemu* [w:] *Polska Partia Robotnicza 1944–1948. Studia i szkice*, red. M. Krzysztofiński, Rzeszów 2014, s. 110–117.

²⁴ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (dalej: KS), 784, Zarzuty wobec dyrektora Państwowych Zakładów Włókienniczych w Nowej Rudzie ujawnione w toku dochodzenia, b.d., k. 4.

²⁵ P. Gontarczyk, *Polska Partia Robotnicza w latach 1944–1948...*, s. 32, przyp. 18.

²⁶ APWr, KP PPR w Bystrzycy Kłodzkiej, 15, Sprawozdanie I sekretarza Komitetu Miejskiego PPR w Bystrzycy Kłodzkiej za okres od 25 VII 1946 do 16 III 1947 r., 16 III 1947 r., k. 4.

Pierwsi sekretarze

Podstawowym źródłem do opracowania zagadnienia kadr kierowniczych PPR na ziemi kłodzkiej były teczki osobowe działaczy partyjnych. Materiały osobowe znajdujące się w Archiwum Państwowym we Wrocławiu są bardzo skromne, gdyż większość zniszczono lub zostały skradzione pod koniec lat osiemdziesiątych i na początku dziewięćdziesiątych²⁷. Teczki (a raczej koperty z kartami ewidencyjnymi) dotyczące kadr powinny znajdować się w zespole KW PZPR w Archiwum Państwowym we Wrocławiu, nie zostały jednak zewidencjonowane oraz opracowane²⁸. Do scharakteryzowania omawianej grupy działaczy posłużyły mi przede wszystkim materiały osobowe pochodzące z zespołu Centralnej Kartoteki Komitetu Centralnego PZPR, zdeponowane w Archiwum Akt Nowych w Warszawie.

Na początku warto skupić się na tych sekretarzach, o których zachowane materiały pozwalają napisać nieco więcej, szczególnie o ich losach przed wstąpieniem do PPR.

Drugim w kolejności sekretarzem partii komunistycznej w Kłodzku był Stanisław Zasuń. Urodził się 28 marca 1910 r. w Dębowicach w województwie kieleckim. O jego rodzicach nic nie wiadomo. Ukończył jedynie cztery klasy szkoły powszechnej. Z zawodu był robotnikiem. Od najmłodszych lat

²⁷ Do tej pory nie powstał artykuł o skali zniszczeń materiałów partyjnych w okresie poprzedzającym przejście Archiwum Zakładowe KW PZPR przez Archiwum Państwowe we Wrocławiu. Okólnik zlecający dyrektorom archiwów państwowych w Polsce przejście archiwów partyjnych został wydany dopiero 19 III 1990 r. przez Radę Ministrów. O tych wydarzeniach, ale dla województwa gdańskiego, traktuje tom: *„Wojna o akta”*. *Studia i materiały źródłowe*, red. S. Flis, Gdańsk 2011.

²⁸ Dzięki uprzejmości pracowników archiwum, m.in. Elżbiety Galik, udało mi się (znając uprzednio imiona i nazwiska I sekretarzy KP PPR w Kłodzku i Bystrzycy Kłodzkiej) wypozyczyć owe koperty, których nazwiska widnieją w specjalnym skorowidzu bez nazwy. Stąd też „Wydział Kadr”, na który powołuję się w przypisach, jest nazwą umowną i jako taki nie figuruje w zespole KW PZPR. Z piętnastu sekretarzy partii PPR, którzy pełnili swoje funkcje w powiecie kłodzkim i bystrzyckim, w Archiwum Państwowym we Wrocławiu udało się odnaleźć materiały dwunastu z nich. Można byłoby uznać to za sukces, gdyby nie fakt, że w kopercie, na której widnieje imię i nazwisko I sekretarza partii, najczęściej znajdujemy tylko niewielką kartę ewidencyjną, która powinna zawierać podstawowe dane personalne członka partii, czyli imię i nazwisko, datę i miejsce urodzenia, imię ojca. Oprócz tego stanowisko zajmowane w partii, okres pracy oraz powody zwolnienia. W zdecydowanej większości przypadków karta zawiera ułamek tych informacji. Na dwanaście kopert personalnych, dziewięć zawiera wyłącznie wspomnianą kartę ewidencyjną, często skąpo wypełnioną i z ewidentnymi błędami dotyczącymi czasu sprawowania funkcji I sekretarza. W dwóch przypadkach, na kartach ewidencyjnych widnieje adnotacja: „W następnym roku nie figuruje” lub „W następnych latach nie pracował”. W jednym i drugim wypadku dotyczy to sekretarzy KP PPR, którzy jako pierwsi w Kłodzku i Bystrzycy Kłodzkiej objęli w partii to stanowisko – Stanisława Bieleckiego i Jana Bucholca. Były to standardowe adnotacje dotyczące osób, które po 1945 r. nie kontynuowały kariery politycznej.

był aktywnym działaczem politycznym. Najpierw należał do Niezależnej Socjalistycznej Partii Pracy (NSPP), następnie PPS-Lewicy, a od 1929 r. do Komunistycznej Partii Polski (KPP)²⁹. W związku z działalnością antypaństwową w dwudziestoleciu międzywojennym w latach 1931–1932 i 1934–1936 przebywał w więzieniu³⁰. Po II wojnie światowej trafił na Dolny Śląsk, gdzie w sierpniu 1945 r. zastąpił na stanowisku I sekretarza PPR w Kłodzku Stanisława Bieleckiego³¹. Zasuń twierdził, że współpracował z Władysławem Gomułką w Białymstoku, ale brakuje bardziej szczegółowych danych na ten temat³². Być może informacja ta dotyczy czasu tuż po 17 września 1939 r., kiedy tereny wschodnie II Rzeczypospolitej zostały zajęte przez Armię Czerwoną. Wówczas, pod koniec września 1939 r., Gomułka dotarł do Białegostoku i skierował się do Komitetu Obwodowego Komunistycznej Partii Białorusi. Był tam opiekunem działaczy komunistycznych, byłych więźniów politycznych, którzy przybyli na te tereny z całej Polski³³. Zasuń nie cieszył się w partii najlepszą opinią. Uchodził za człowieka o zapędach dyktatorskich. Po odwołaniu go z Kłodzka w czerwcu 1946 r., został I sekretarzem partii komunistycznej w powiecie ząbkowickim. W jednym i drugim miejscu miał poważne problemy z alkoholem i odpowiednim zachowaniem. Jego sprawa trafiła do Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej (CKKP). W sierpniu 1947 r., po odwołaniu go z Ząbkowic Śląskich, został odsunięty od pracy na stanowiskach kierowniczych w partii³⁴.

Kolejnym I sekretarzem PPR w Kłodzku został Jan Knap urodzony 16 czerwca 1903 r. Miał wykształcenie podstawowe. Pochodził z rodziny robotniczej. Przed wojną należał do KPRP i Komunistycznej Partii Francji (KPF). Do KPRP zapisał się w 1923 r., ale dwa lata później wyjechał do Francji, gdzie pracował aż do 1941 r. jako górnik. W 1926 r. zapisał się do KPF. W 1941 r. został skazany na trzy lata więzienia za działalność polityczną. W 1943 r. pracował przymusowo dla Organizacji Todt³⁵. Powrócił do Polski i 21 grudnia 1945 r. wstąpił do PPR. Od stycznia do czerwca 1946 r. był słuchaczem Centralnej Szkoły Partyjnej PPR w Łodzi³⁶. Oprócz funkcji sekretarza partii w Kłodzku, którą pełnił

²⁹ W grudniu 1918 r. w wyniku zjednoczenia dwóch lewicowych partii: PPS-Lewicy i Socjaldemokracji Królestwa Polskiego i Litwy (SDKPiL) powstała Komunistyczna Partia Robotnicza Polski (KPRP), przemianowana w 1925 r. na KPP.

³⁰ AAN, Centralna Kartoteka Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej: CK KC PZPR), CK XX/26378, Kwestionariusz Stanisława Zasunia, 27 VIII 1945 r., k. 1–2.

³¹ Brak akt osobowych Stanisława Bieleckiego.

³² AAN, CK KC PZPR, CK XX/26378, Notatka KM PPR w Częstochowie dot. Stanisława Zasunia, skierowana do Wydziału Organizacyjnego KC PPR w Warszawie, 23 VI 1945 r., k. 5.

³³ J. Eisler, *Siedmiu wspaniałych. Poczet pierwszych sekretarzy KC PZPR*, Warszawa 2014, s. 179.

³⁴ AAN, CK KC PZPR, CK XX/26378, Decyzja Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej w Warszawie, 14 VIII 1947 r., k. 12.

³⁵ AAN, CK KC PZPR, CK XX/17460, Życiorys Jana Knapa, b.d., k. 3–4.

³⁶ Zob. B. Cichoński, K. Józwiak, *Najważniejsze są kadry. Centralna Szkoła Partyjna PPR/PZPR*, Warszawa 2006.

bardzo krótko, prawdopodobnie od stycznia 1947 r. był I sekretarzem KM PPR w Kudowie-Zdroju (pow. kłodzki), pozostając nim po powstaniu PZPR, do listopada 1949 r.³⁷ W latach 1953–1954 pracował w KW PZPR we Wrocławiu, a do 1956 r. w KM PZPR w Wałbrzychu, gdzie był przewodniczącym Miejskiej Komisji Kontroli Partyjnej (MKKP). Zwolniony z partii w grudniu 1956 r. w związku z „reorganizacją aparatu partyjnego”³⁸.

Czwartym w kolejności sekretarzem PPR w Kłodzku został Marian Pytłas. Urodził się 22 lipca 1909 r. w Częstochowie. Pochodził z rodziny robotniczej. Skończył szkołę powszechną. W 1929 r. wstąpił do Związku Młodzieży Komunistycznej (ZMK)³⁹. Z zawodu był cieślą, ale od momentu związania się z KPP nie pracował w zawodzie. Za komunistyczną działalność w 1935 r. skazany na cztery lata więzienia⁴⁰. W 1937 r. został przedwcześnie zwolniony w wyniku amnestii. Wrócił do działalności komunistycznej w KPP. W marcu 1938 r. został ponownie aresztowany i tym razem osadzony w Berezie Kartuskiej⁴¹. Od wybuchu wojny do 1942 r. przebywał w ZSRS, następnie razem z Armią Andersa przeszedł cały szlak bojowy, a w czerwcu 1946 r. wrócił do Polski. Po odejściu w lutym 1947 r. z Kłodzka, cztery lata był II sekretarzem PPR/PZPR w Ząbkowicach Śląskich. W latach 1951–1952 pracował jako kierownik polityczny Państwowego Ośrodka Maszynowego w Kielcach. Jego dalsza działalność polityczna nie jest znana⁴².

Pierwszym sekretarzem najbardziej zasłużonym dla partii komunistycznej w regionie był Albin Bobruk. Urodził się 1 marca 1911 r. w Międzyrzeczu Podlaskim. Pochodził z rodziny robotniczej. Już jako dziewięcioletni chłopak był pastuchem bydła „u bogatych chłopów”. Od 1930 r. związał się z KZMP. Aresztowany w 1932 r. za działalność komunistyczną, został skazany na cztery lata więzienia. W latach 1936–1938 należał do KPP⁴³. Po rozwiązaniu KPP został

³⁷ APWr, KP PPR w Kłodzku, 26, Blankiet sprawozdawczy PPR o składzie KM PPR w Kudowie-Zdroju, 26 II 1947 r., k. 163; APWr, Komitet Powiatowy Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej: KP PZPR) w Kłodzku, 93, Opisowe sprawozdanie KM PZPR w Kudowie-Zdroju za miesiąc listopad 1949 r., b.d., k. 12 i n.

³⁸ AAN, CK KC PZPR, CK XX/17460, Notatka o miejscu pracy Jana Knapa, b.d., k. 22; APWr, Wydział Kadr Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej we Wrocławiu (dalej: WK KW PZPR), 3254, Karta ewidencyjna Jana Knapa, b.d., k. 1. W wyniku zmian październikowych rotacja kadrowa w PZPR na przełomie 1956 i 1957 r. była największa w całej historii PRL, ale miała charakter ilościowy, a nie jakościowy. Zob. M. Szumiło, *Pierwsi sekretarze komitetów wojewódzkich PZPR w latach 1948–1970 – portret socjologiczny* [w:] *Partia, państwo, społeczeństwo*, red. K. Rokicki, Warszawa 2016, s. 260–261.

³⁹ Komunistyczna organizacja młodzieżowa KPP działająca w latach 1922–1938. Od 1930 r. funkcjonująca pod nazwą Komunistyczny Związek Młodzieży Polski (KZMP).

⁴⁰ AAN, CK KC PZPR, CK XX/3189, Życiorys Mariana Pytłasa, b.d., k. 2.

⁴¹ *Ibidem*, Ankieta personalna Mariana Pytłasa, 28 VII 1949 r., k. 21.

⁴² *Ibidem*, Praca zawodowa Mariana Pytłasa, b.d., k. 34.

⁴³ AAN, CK KC PZPR, CK XX/262, Życiorys Albina Bobruka, b.d., k. 1.

ponownie aresztowany i skazany na pół roku więzienia z utratą praw obywatelskich na 10 lat. Mimo to, przed wybuchem wojny udało mu się ukończyć gimnazjum i zdać tzw. małą maturę. Od 1941 r. i rozpoczęcia wojny niemiecko-sowieckiej przebywał w ZSRS. W Związku Sowieckim pracował w kołchozie oraz w kopalni węgla. W latach 1943–1946 należał do Związku Patriotów Polskich (ZPP). Przed przyjazdem do Polski w kwietniu 1946 r. odbył roczny kurs marksizmu-leninizmu przy KC Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików)⁴⁴. Po powrocie osiadł w Bystrzycy Kłodzkiej, gdzie w kwietniu 1946 r. wstąpił do PPR. W lipcu został I sekretarzem KP PPR w Bystrzycy Kłodzkiej, a od marca 1947 r. pełnił tę samą funkcję w KP PPR w Kłodzku⁴⁵. Uważano go za jednego z najlepiej „uświadomionych” politycznie działaczy w regionie. Wrócono mu nawet wysokie stanowiska kierownicze w KW PPR⁴⁶. W jednym z dokumentów partyjnych (bez daty), który został przygotowany prawdopodobnie przez starostę kłodzkiego, zanotowano krótko: „Bobruk – jeden z najlepszych”⁴⁷. Ostatecznie od 1950 do 1952 r. był dyrektorem Departamentu Kadr w Ministerstwie Rolnictwa. Jego dalsze losy w partii nie są znane.

Ostatnim I sekretarzem KP PPR w Kłodzku i zarazem I sekretarzem KP PZPR był Marian Lizak, który objął to stanowisko na dwa tygodnie przed Kongresem Zjednoczeniowym PPR i PPS. Urodził się 23 stycznia 1915 r. w Lipkach. Pochodził z rodziny robotniczej. Ukończył szkołę powszechną. Jego ojciec należał przed I wojną światową do PPS⁴⁸. Marian Lizak do 1932 r. należał do Związku Młodzieży Wiejskiej „Wici”⁴⁹. W 1932 r. wstąpił do KPP. Łączył pracę partyjną z zawodem robotnika w fabrykach w Łodzi. Podczas okupacji niemieckiej również pracował jako robotnik, w latach 1940–1942 przebywał na robotach przymusowych w Trzeciej Rzeszy. 23 lutego 1945 r. wstąpił do KW PPR w Łodzi i brał czynny udział w pracach organizacyjnych komitetu. W sierpniu 1945 r. wyjechał do Malborka, gdzie pełnił funkcję I sekretarza KP PPR. W grudniu 1945 r. trafił na Dolny Śląsk. Został wybrany na I sekretarza KM PPR w Jeleniej Górze⁵⁰. Przed przybyciem do Kłodzka był jeszcze I sekretarzem KP PPR we Wrocławiu. Z jego charakterystyki wynika, że miał poważne problemy organizacyjne oraz otaczał się ludźmi słabszymi od siebie intelektualnie⁵¹. Na początku lat pięćdziesiątych wrócił do KW. Wykazywał zamiłowanie

⁴⁴ AAN, CK KC PZPR, CK XX/8467, Charakterystyka Albina Bobruka, 15 XII 1947 r., k. 1.

⁴⁵ Bobruk swoje życie opisuje we wspomnieniach opublikowanych w 1952 r. W 1951 r. otrzymał I Nagrodę w konkursie Polskiego Radia i Państwowego Instytutu Wydawniczego na wspomnienia robotników. Zob. A. Bobruk, *Matka i syn*, Warszawa 1952. Niestety, praca kończy się na momencie przyjazdu do Bystrzycy Kłodzkiej w 1946 r.

⁴⁶ AAN, CK KC PZPR, CK XX/8467, Charakterystyka Albina Bobruka, 15 XII 1947 r., k. 1.

⁴⁷ APWr, KW PPR, 488, Dokument o niewiadomym pochodzeniu i [bez] daty, b.d., k. 14.

⁴⁸ AAN, CK KC PZPR, 2212, Życiorys Mariana Lizaka, 18 IV 1945 r., k. 3.

⁴⁹ *Ibidem*, Ankieta personalna Mariana Lizaka, 8 X 1949 r., k. 20.

⁵⁰ AAN, CK KC PZPR, CK XX/8471, Charakterystyka Mariana Lizaka, 16 XII 1947 r., k. 1.

⁵¹ *Ibidem*.

do nauki, szczególnie podstaw ideologicznych marksizmu. W 1955 r. skończył Centralną Szkołę Partyjną PZPR w Warszawie⁵².

Poniżej przedstawiam wykaz I sekretarzy KP PPR w Kłodzku. Określenie dokładnych dat ich urzędowania jest obarczone ryzykiem błędu, bowiem dokumenty, które się zachowały, często wzajemnie się wykluczają. Tam gdzie było to możliwe, zawarłem także informacje o przynależności partyjnej przed wojną oraz wykształceniu.

Tabela 1. Wykaz I sekretarzy KP PPR w Kłodzku w latach 1945–1948

Imię i nazwisko, data urodzenia	Okres urzędowania	Przynależność do partii przed i po wojnie	Wykształcenie
Stanisław Bielecki (brak daty urodzenia)	lipiec 1945 r.–1 VIII 1945 r.	brak danych	brak danych
Stanisław Zasun ur. 28 III 1910 r.	1 VIII 1945 r.–30 VI 1946 r.	KPP, w PPR od lipca 1945 r.	cztery klasy szkoły powszechnej
Jan Knap ur. 16 VI 1903 r.	lipiec 1946 r.	KPP/KPF, w PPR od grudnia 1945 r.	podstawowe
Marian Pytlas ur. 22 VII 1909 r.	15 VIII 1946 r.–28 II 1947 r.	KZMP i KPP, w PPR od lipca 1946 r.	siedem klas szkoły powszechnej
Leon Kłosowski ur. 20 II 1906 r.	p.o. I sekretarza w grudniu 1946 r.	nie należał, w PPR od maja 1945 r.	średnie
Albin Bobruk ur. 1 III 1911 r.	20 III 1947 r.–1 XII 1948 r.	KZMP i KPP, podczas wojny ZPP, w PPR od kwietnia 1946 r.	średnie
Jan Dorna (brak daty urodzenia)	p.o. I sekretarza w lutym 1948 r.	brak danych	brak danych
Marian Lizak ur. 23 I 1915 r.	1 XII 1948 r.–15 VI 1949 r. (I sekretarz KP PZPR)	KPP, w PPR od lutego 1945 r.	siedem klas szkoły powszechnej

Źródło: opracowanie własne na podstawie: S. Mróz, *Wykazy władców i władz. Okres po II wojnie światowej. Starostowie* [w:] *Kłodzko. Dzieje...*, s. 226; APWr, KW PPR, 554; APWr, KP PPR w Kłodzku, 26; APWr, WK KW PZPR, 7224, Karta ewidencyjna Stanisława Bieleckiego; APWr, WK KW PZPR, 6342, Karta ewidencyjna Stanisława Zasunia; AAN, CK KC PZPR, CK XX/26378, Akta osobowe Stanisława Zasunia; APWr, WK KW PZPR, 3254, Karta ewidencyjna Jana Knapa; AAN, CK KC PZPR, CK XX/17460, Akta osobowe Jana Knapa; APWr, WK KW PZPR, 10698, Karta ewidencyjna Mariana Pytlasa; AAN, CK KC PZPR, CK XX/3189, Akta osobowe Mariana Pytlasa; APWr, WK KW PZPR, 8866, Karta ewidencyjna Leona Kłosowskiego; APWr, WK KW PZPR, 7338, Karta ewidencyjna Albina Bobruka; AAN, CK KC PZPR, CK XX/262, Akta osobowe Albina Bobruka; brak akt Jana Dorny; AAN, CK KC PZPR, CK XX/8471, Akta osobowe Mariana Lizaka.

W okresie urzędowania Stanisława Zasunia, w skład aktywu KP PPR w Kłodzku wchodziło dwudziestu członków, z których pięciu (wraz z sekreta-

⁵² AAN, CK KC PZPR, 2212, Świadcstwo Mariana Lizaka, 27 I 1955 r., k. 27.

rzem) należało do KPP. Kariery polityczne trzech z nich zaczynało w Komunistycznej Partii Zachodniej Ukrainy (KPZU), a jeden w Powszechnej Konfederacji Pracy, marksistowskim związku zawodowym we Francji związanym z KPF⁵³.

Kiedy na czele KP PPR w Kłodzku stał Marian Pytlas, aktyw komitetu liczył 23 członków. Sześciu należało niegdyś do KPP, czterech do KPZU. Pozostali politycznie zaangażowali się dopiero po wojnie⁵⁴.

Leon Kłosowski w okresie kierowania partią miał do dyspozycji siedemnaście członków aktywu KP. Sześciu z nich należało wcześniej do KPP, jeden do KPZU⁵⁵.

Za rządów Albina Bobruka w KP PPR zasiadało dziewiętnaście członków, dziesięciu przed wojną miało doświadczenie polityczne. Siedmiu (wraz z sekretarzem) należało do KPP, trzech do KPZU. Albin Bobruk stał na czele partii najdłużej ze wszystkich sekretarzy, stąd też w czasie jego niemal dwuletnich rządów skład komitetu ulegał zmianom⁵⁶.

Centralne władze partyjne narzekały, że na poziomie powiatu i miasta nie zawsze udało się powierzyć sterowanie komitetem sprawdzonym i zaufanym komunistom. Wydaje się jednak, że w przypadku powiatu kłodzkiego sytuacja przedstawiała się zadowalająco. W Kłodzku istniało silne zaplecze kadry, składającej się z działaczy mających przedwojenne doświadczenie komunistyczne. W okresie ponad trzech lat, na czele KP PPR w Kłodzku stało ośmiu sekretarzy. Pięciu z nich legitymowało się działalnością w KPP. W stosunku do pozostałych dwóch nie posiadamy informacji, a jeden sekretarz z ruchem komunistycznym związał się dopiero po 1945 r. Trzeba jednak zwrócić uwagę, że Stanisław Bielecki i Jan Dorna, których przeszłości nie znamy, na czele partii stali bardzo krótko, około miesiąca. Najbardziej doświadczony komunista, Albin Bobruk, rządził partią w Kłodzku blisko dwa lata.

Niestety, w przypadku powiatu bystrzyckiego nie dysponujemy równie szczegółowymi danymi. Można jednak pokusić się o przybliżenie sylwetek czterech sekretarzy. Ze stosunkowo skąpych akt Józefa Szusty wiemy, że urodził się 14 kwietnia 1898 r. w Sawinie w województwie lubelskim. Pochodził z rodziny chłopskiej. W latach 1933–1935 był członkiem KZMP, a w czasie wojny KPZU⁵⁷. Okoliczności w jakich trafił na Dolny Śląsk nie są znane. Od 2 lutego do 15 czerwca 1945 r. był wójtem gminy (nazwa nieczytelna) w swoich rodzinnych stronach. Od marca do czerwca 1946 r. był I sekretarzem KP PPR

⁵³ APWr, KP PPR w Kłodzku, 26, Blankiet sprawozdawczy PPR o składzie KP PPR w Kłodzku, 4 V 1946 r., k. 300.

⁵⁴ *Ibidem*, Blankiet sprawozdawczy PPR o składzie KP PPR w Kłodzku, 1 II 1946 r., k. 302.

⁵⁵ *Ibidem*, Blankiet sprawozdawczy PPR o składzie KP PPR w Kłodzku, 5 XI 1946 r., k. 301.

⁵⁶ *Ibidem*, Blankiet sprawozdawczy PPR o składzie KP PPR w Kłodzku, 5 III 1946 r., k. 303.

⁵⁷ AAN, CK KC PZPR, CK XX/5189, Karta ewidencyjna Józefa Szusty, b.d., k. 1.

w Bystrzycy Kłodzkiej. Po tym okresie pozostał w Bystrzycy na stanowisku II sekretarza do końca lutego 1947 r.⁵⁸

Franciszek Fert, który najdłużej zajmował stanowisko I sekretarza KP PPR w Bystrzycy Kłodzkiej, urodził się 25 listopada 1922 r. w Rakowie w województwie kieleckim. Pochodził z rodziny chłopskiej. Ukończył dwie klasy gimnazjum podczas wojny uczęszczając na tajne komplety. Z zawodu był buchalterem. W czasie okupacji wstąpił do Batalionów Chłopskich (BCh) oraz Związku Walki Młodych (ZWM)⁵⁹. Będąc zagorzałym przeciwnikiem włączenia BCh do Armii Krajowej (AK) odszedł z BCh (uciekł ze szkolenia AK) i nawiązał kontakt z Armią Ludową (AL), grupą Stanisława Olczyka ps. Garbaty. Działając wciąż w województwie kieleckim, 2 lutego 1945 r. wstąpił do KP PPR w Jędrzejowie⁶⁰. W lipcu 1945 r. wyjechał na Dolny Śląsk, jednak zrobił to bez porozumienia z działaczami z KP PPR. Za opuszczenie stanowiska pracy został wydalony z partii uchwałą WKKP w Kielcach⁶¹. Decyzja została wstrzymana przez CKKP za „ofiarną pracę w partii na Dolnym Śląsku”⁶². Uchodził za jednego z najlepszych organizatorów w województwie, a jego charakterystyki sporządzone przez przełożonych rekomendowały go do dalszej pracy w aparacie partyjnym, jako kierownika wydziału⁶³.

Jan Gładysz urodził się 24 maja 1909 r. w Kuźnicy. Pochodził z rodziny chłopskiej. Do 1930 r. pracował u rodziców na roli. Ukończył cztery klasy szkoły powszechnej. Potem wyjechał do Francji. W okresie wojny służył w Wojsku Polskim i brał udział w obronie Francji. Do Polski wrócił po zakończeniu wojny. Od stycznia 1946 r. był słuchaczem Centralnej Szkoły Partyjnej PPR w Łodzi, następnie od czerwca 1946 r. do maja 1948 r. pracował w KW PPR we Wrocławiu. Po tym okresie od czerwca do października pełnił funkcję I sekretarza PPR w Bystrzycy Kłodzkiej, a następnie I sekretarza PPR/PZPR w Lubaniu. W latach pięćdziesiątych wyjechał do Warszawy i pracował w KC⁶⁴.

Nieco więcej wiemy o Tadeuszu Kaszewiaku, ostatnim sekretarzu KP PPR, który po powstaniu PZPR pozostał na stanowisku sekretarza KP w Bystrzycy Kłodzkiej. Urodził się w 1922 r. Od 1945 r. pracował w Zarządzie Miejskim w Kamiennej Górze. Dopiero od marca 1947 r. rozpoczął karierę w aparacie partyjnym, zostając I sekretarzem KM PPR w Kamiennej Górze. Czas od stycznia do lipca 1948 r. spędził w Centralnej Szkole Partyjnej PPR w Łodzi⁶⁵.

⁵⁸ APWr, WK KW PZPR, 11527, Karta ewidencyjna Józefa Szusty, b.d., k. 1.

⁵⁹ AAN, CK KC PZPR, CK XX/25147, Kwestionariusz Franciszka Ferta, 5 II 1945 r., k. 1.

⁶⁰ *Ibidem*, Życiorys Franciszka Ferta, 11 VI 1948 r., k. 25.

⁶¹ *Ibidem*, Uchwała WKKP w Kielcach, 17 II 1946 r., k. 40.

⁶² *Ibidem*, Uchwała CKKP w Warszawie, 15 XI 1946 r., k. 44.

⁶³ *Ibidem*, Charakterystyka Franciszka Ferta, 21 VI 1949 r., k. 51.

⁶⁴ AAN, CK KC PZPR, CK XX/21048, Karta ewidencyjna Jana Gładysza, b.d., k. 8.

⁶⁵ APWr, WK KW PZPR, 3124, Karta ewidencyjna Tadeusza Kaszewiaka, b.d., k. 1.

Od tego momentu jego kariera polityczna nabrała tempa. We wrześniu 1948 r. został I sekretarzem KP PPR w Bystrzycy Kłodzkiej. Stanowisko piastował do 31 marca 1950 r. Od maja I sekretarz KP PZPR w Lubaniu. Wydalony z partii w 1952 r. za „rozkład moralny i poderwanie autorytetu partii”⁶⁶.

Blankiety sprawozdawcze PPR, które posłużyły do powyższej analizy sekretarzy powiatu kłodzkiego, w przypadku powiatu bystrzyckiego zachowały się tylko dla dwóch osób: Albina Bobruka i Franciszka Ferta⁶⁷.

Kiedy na czele KP PPR w Bystrzycy Kłodzkiej stał Albin Bobruk, komitet składał się z czternastu osób. Według dokumentów, żadna z nich nie należała przed wojną do KPP, KPF czy innych partii komunistycznych. Tak samo przedstawiała się sytuacja w KP PPR, kiedy I sekretarzem był Franciszek Fert. Przeglądając się dokumentom, można mieć wątpliwości czy rzeczywiście w powiecie bystrzyckim nie było wówczas takich osób, czy może rubryki te nie zostały po prostu wypełnione.

Tabela 2. Wykaz I sekretarzy KP PPR w Bystrzycy Kłodzkiej w latach 1945–1948

Imię i nazwisko, data urodzenia	Okres urzędowania	Przynależność do partii przed i po wojnie	Wykształcenie
Jan Bucholc ur. 28 XI 1887 r.	lipiec–19 XI 1945 r.	brak danych	brak danych
Bolesław Prusinowski ur. 14 VII 1899 r.	19 XI 1945 r.–luty 1946 r.	brak danych	brak danych
Józef Szust ur. 14 IV 1898 r.	18 III–koniec czerwca 1946 r.	KZMP i KPZU, w PPR od marca 1946 r.	dwie klasy seminarium nauczycielskiego
Albin Bobruk ur. 1 III 1911 r.	1 VII 1946 r.–8 III 1947 r.	KZMP i KPP, podczas wojny ZPP, w PPR od kwietnia 1946 r.	średnie
Franciszek Fert ur. 25 XI 1922 r.	18 III 1947 r.–czerwiec 1948 r.	BCh i ZWM, w PPR od lutego 1945 r.	dwie klasy gimnazjum
Jan Gładysz ur. 24 V 1909 r.	czerwiec–październik 1948 r.	nie należał, w PPR od stycznia 1946 r.	cztery klasy szkoły powszechnej
Tadeusz Kaszewiak ur. 11 VIII 1922 r.	1 IX 1948 r.–31 III 1950 r. (I sekretarz KP PZPR)	nie należał, w PPR od marca 1947 r.	brak danych

Źródło: opracowanie własne na podstawie: M. Łabatczuk, *Bystrzyca Kłodzka...*, s. 206; APWr, KW PPR, 554 i 585; APWr, WK KW PZPR, 7408, Karta ewidencyjna Jana Bucholca; APWr, WK KW PZPR, 10386, Karta ewidencyjna Bolesława Prusinowskiego; APWr, WK KW PZPR, 11527, Karta ewidencyjna Józefa Szusty; AAN, CK KC PZPR, CK XX/5189, Akta osobowe Józefa Szusty; APWr, WK KW PZPR, 2379, Karta ewidencyjna Franciszka Ferta; AAN, CK KC PZPR, CK XX/25147, Akta osobowe Franciszka Ferta; APWr, WK KW PZPR, 8071, Karta ewidencyjna

⁶⁶ *Ibidem*, k. 2.

⁶⁷ APWr, KP PPR w Bystrzycy Kłodzkiej, 11, Blankiet sprawozdawczy PPR o składzie KP PPR w Bystrzycy Kłodzkiej, 28 II 1947 r., k. 15–16.

Jana Gładysza; AAN, CK KC PZPR, CK XX/21048, Akta osobowe Jana Gładysza; APWr, WK KW PZPR, 3124, Karta ewidencyjna Tadeusza Kaszewiaka.

Na podstawie przedstawionych kilku biogramów I sekretarzy PPR na ziemi kłodzkiej można stwierdzić, że mieli oni pochodzenie robotnicze lub chłopskie. Byli słabo wykształceni, najczęściej ukończyli przed wojną szkołę powszechną (są jednak wyjątki, co pokazują tabele). Średnia wieku w momencie objęcia stanowiska I sekretarzy KP PPR w Kłodzku wynosiła 37 lat, w Bystrzycy Kłodzkiej 39 lat (średnia niepełna z powodu braku wszystkich danych). Stosunkowo wielu z nich było aktywnymi przedwojennymi komunistami. Należy zauważyć, że niektórzy z nich spędzili kilka lat w więzieniach, także w słynnej Berezie Kartuskiej. Po wojnie i nastaniu nowego „porządku” w Polsce nie zamierzali więc rezygnować z dawno obranej drogi.

Zwracają także uwagę liczne zmiany kadrowe na stanowiskach I sekretarzy. Wydaje się, że oceniano ich na podstawie „zasług” dla partii i umiejętności organizacyjnych. Osoby niewywiązujące się należycie z powierzonych zadań szybko były wymieniane⁶⁸. Krzysztof Dąbek w swoim studium o PZPR zwrócił uwagę na to, że awans w aparacie partyjnym był zależny od prywatnych znajomości i kontaktów. Można założyć, że w PPR sytuacja mogła wyglądać podobnie⁶⁹. Warto byłoby zbadać w przyszłości, jaki był realny zakres władzy I sekretarzy KP PPR w Kłodzku i Bystrzycy Kłodzkiej. Według badań Mirosława Szumiły, dotyczących elit PPR/PZPR na szczeblu centralnym i wojewódzkim, wiele zależało od kontaktów z kierownictwem PPR/PZPR, cech osobowości, ale także pozycji szefa Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (WUBP) i wojewody na danym terenie⁷⁰. Analogicznie taki wniosek można byłoby przenieść na szczebel powiatowy. Z tym, że tam zakres władzy I sekretarza KP PPR zależałaby od pozycji szefa Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (PUBP) i starosty powiatowego. Niewątpliwie ten skomplikowany temat wart jest pogłębionych badań regionalnych.

Przyjrzyjmy się jeszcze niższym strukturom partii powiatu kłodzkiego. Czy sekretarze komórek partyjnych na poziomie miast i gmin mieli jakiegokolwiek wcześniejsze doświadczenie z ruchami socjalistycznymi lub komunistycznymi?

Na podstawie tej niewielkiej próbki stanowisk I sekretarzy KM i KG w powiecie kłodzkim (tab. 3) widzimy, że również na najniższych szczeblach partyjnej drabiny występowały osoby legitymizujące się działalnością w ruchu

⁶⁸ Por. M. Krzysztofiński, *Ludzie krośnieńskiej PPR (1942–1948)* [w:] *Krosno i powiat krośnieński w latach 1944–1956*, red. K. Kaczmarek, M. Krzysztofiński, C. Nowak, Rzeszów–Krosno 2009, s. 110.

⁶⁹ K. Dąbek, *PZPR. Retrospektywny portret własny*, Warszawa 2006.

⁷⁰ M. Szumiło, *Elita PPR i PZPR w latach 1944–1970 – próba zdefiniowania* [w:] *Elity komunistyczne w Polsce*, red. M. Szumiło, M. Żukowski, Warszawa–Lublin 2015, s. 49.

komunistycznym lub socjalistycznym. Przedwojenny staż w KPP był jednym z ważniejszych czynników decydujących o mianowaniu działacza na stanowisko I sekretarza. Dotyczyło to zarówno szczebla wojewódzkiego partii⁷¹, jak i powiatu oraz – jak ilustruje to poniższa tabela – miast i gmin. Ponieważ jednak PPR miała poważne problemy z doбором odpowiednich kandydatów na stanowiska kierownicze, szczególnie na poziomie terenowego aparatu partyjnego, czynnik ten nie stanowił reguły.

Tabela 3. Wykaz I sekretarzy komitetów miejskich i gminnych PPR powiatu kłodzkiego w latach 1945–1948

Imię i nazwisko	Funkcja	Przynależność do partii przed i po wojnie	Wykształcenie
Andrzej Nawikowski	I sekretarz KM PPR w Kłodzku	KPP, w PPR od 1945 r.	samouk
Kazimierz Hene	jw.	nie należał, w PPR od lutego 1945 r.	średnie
Stanisław Wilk	I sekretarz KG PPR w Bożkowie	PPS, w PPR od 1945 r.	siedem klas szkoły powszechnej
Wacław Grabarczyk	I sekretarz KG PPR w Dusznikach-Zdroju	KPP, w PPR od listopada 1945 r.	siedem klas szkoły powszechnej
Ryszard Kwiatkowski	I sekretarz KM PPR w Dusznikach-Zdroju	Organizacja Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego (OMTUR), w PPR od grudnia 1945 r.	średnie
Stefan Skoczylas	jw.	nie należał, w PPR od lutego 1945 r.	siedem klas szkoły powszechnej
Zdzisław Makulski	I sekretarz KG PPR w Lewinie Kłodzkim	nie należał, w PPR od maja 1945 r.	średnie
Bolesław Kosel	jw.	PPS-Lewica, w PPR od 1945 r.	średnie
Kazimierz Szuman	I sekretarz KG PPR w Krosnowicach	nie należał, w PPR od stycznia 1945 r.	wyższe (inżynier)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: APWr, KP PPR w Kłodzku, 26.

Referendum ludowe i wybory do Sejmu Ustawodawczego (1946–1947)

W obliczu zbliżającego się referendum ludowego w Polsce, łącznie zorganizowano szesnaście komisji okręgowych, po jednej w każdym województwie

⁷¹ *Idem, I sekretarze Komitetów Wojewódzkich PPR (1944–1948) – portret zbiorowy*, „Dzieje Najnowsze” 2013, nr 4, s. 53.

i dwie dodatkowe w ośrodkach miejskich⁷². W województwie wrocławskim powstała Okręgowa Komisja Głosowania Ludowego nr 13. Komisji Okręgowej we Wrocławiu podlegały łącznie 33 powiaty i pięć miast wydzielonych (Wałbrzych, Legnica, Wrocław, Świdnica i Jelenia Góra) o łącznej liczbie 481 komisji obwodowych. W powiecie kłodzkim stworzono 29, a w bystrzyckim 10 komisji obwodowych⁷³.

Dla komunistów istotną kwestią było obsadzenie okręgowych i obwodowych komisji wyborczych swoimi ludźmi. Członków komisji miały nominować rady narodowe, które w większości przypadków składały się głównie z członków PPR. Samorząd terytorialny w Polsce był początkowo wzorowany na tym z okresu dwudziestolecia międzywojennego, jednak zmodyfikowano go dodając rady narodowe na wzór sowiecki, a władza szybko zagwarantowała sobie monopol przy ich tworzeniu⁷⁴. Lokalne struktury rad narodowych zakładano w pierwszej kolejności tam, gdzie wpływy PPR były największe, z kolei opóźniano ich zakładanie na terenach, gdzie opozycja polityczna miała przewagę. Na Ziemiach Zachodnich i Północnych ukonstytuowanie rad narodowych przypadało na czas od 1946 do 1947 r. Zdominowana przez komunistów Powiatowa Rada Narodowa (PRN) w Kłodzku powstała na przełomie kwietnia i maja 1946 r., w atmosferze konfliktu między PPR a PSL⁷⁵. Powiatowy Zarząd PSL wniósł protest przeciwko podziałowi mandatów do PRN w Kłodzku. PSL mimo posiadania blisko 2,5 tys. członków w powiecie otrzymało tylko jeden mandat⁷⁶. PRN powstała ostatecznie 5 maja 1946 r., a przewodniczącym prezydium został Tadeusz Justian z SL⁷⁷.

Z kolei w powiecie bystrzyckim, gdzie wpływy PSL były chyba jeszcze większe niż w kłodzkim, PRN powstała jako jedna z ostatnich na Dolnym Śląsku i ukonstytuowała się 28 sierpnia 1946 r. Tworzenie MRN również znacząco przesunięto w czasie. Jej pierwsze inauguracyjne zebranie odbyło się 1 kwiet-

⁷² K. Churska-Wołoszczak, *Referendum ludowe i wybory do Sejmu Ustawodawczego w województwie pomorskim (1946–1947)*, Bydgoszcz–Gdańsk 2014, s. 49.

⁷³ APWr, KW PPR, 40, Raport sprawozdawczy nr 2, b.d., k. 60.

⁷⁴ Ustawa z 11 IX 1944 r. o organizacji i zakresie działania rad narodowych nie przewidywała wyborów jej członków, ale ich delegowanie przez organizacje i zrzeszenia, które „zgłoszą swoją działalność we właściwych organach Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego”. Taki zapis stwarzał możliwości wejścia do rad narodowych członkom partii. Zob. DzU 1946, nr 5, poz. 22, s. 28.

⁷⁵ A. Małkiewicz, M. Nieć, *Rady narodowe na ziemi kłodzkiej w latach 1945–1946*, „Kłodzki Sbornik” 1999, nr 3, s. 156 i n.

⁷⁶ APWr, Wrocławska Wojewódzka Rada Narodowa (dalej: WWRN), 177, Pismo Sekretariatu Wojewódzkiego PSL do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu, 24 VI 1946 r., k. 8.

⁷⁷ Archiwum Państwowe we Wrocławiu Oddział w Kamieńcu Ząbkowickim (dalej: APKZ), Powiatowa Rada Narodowa (dalej: PRN) w Kłodzku, 4, Protokół z zebrania organizacyjno-konstytucyjnego PRN w Kłodzku, 5 V 1946 r., k. 5.

nia 1947 r.⁷⁸ Do czasu powstania rad narodowych ich funkcje pełniły między-
partyjne komisje porozumiewawcze. Miały one możliwość m.in. rozstrzygania
spraw natury politycznej, a także wydawania zaleceń pełnomocnikom rządu
czy nawet burmistrzom⁷⁹.

O braku PRN w Bystrzycy Kłodzkiej w okresie referendalnym donosił za-
stępca pełnomocnika rządu RP Władysław Jeżewski w piśmie do Komitetu
Powiatowego PPR i PPS⁸⁰. W związku z tym, że powiatowe rady narodowe od-
powiadały za powołanie członków komisji wyborczych na danym terenie, ich
brak utrudniał przygotowania do referendum. Ustawa z 28 kwietnia o przepro-
wadzeniu głosowania ludowego wyjaśniała, że w takich wypadkach podziału
na obwody i wyboru członków komisji miały dokonać „powiatowe władze ad-
ministracji ogólnej”. Leżało to zatem w gestii starostwa.

Czesław Osękowski zauważył, że wybory składu komisji obwodowych
opóźniały się niemal w całej Polsce, szczególnie w powiatach, gdzie komuniści
mieli mniejsze poparcie. Było tak, ponieważ po przekroczeniu terminu, wybór
członków komisji był w gestii przewodniczącego komisji obwodowej. W kraju
około 70 proc. przewodniczących wszystkich komisji obwodowych było człon-
kami tzw. Bloku Demokratycznego, w zdecydowanej większości z PPR⁸¹. Na
ziemi kłodzkiej procent ten był jeszcze wyższy. W wypadku powiatu bystrzyc-
kiego siedmiu przewodniczących na 10 obwodów należało do PPR (70 proc.),
natomiast w powiecie kłodzkim przewaga członków PPR była bardziej widocz-
na – na 29 przewodniczących obwodów, 27 było członkami PPR (93 proc.)⁸².

Polskie Stronnictwo Ludowe po wojnie szybko rosło w siłę i cieszyło się
ogromnym poparciem społecznym. W całym województwie wrocławskim,
szczególnie w powiatach kłodzkim i bystrzycyckim, było wielu zwolenników tego
ugrupowania⁸³. Widząc w PSL znaczące zagrożenie dla hegemonii partyjnej
w kraju, PPR przystąpiła do działań. Do zwalczania „ludowców” zaczęto wy-
korzystywać aparat represji, który inwigilował, a z czasem represjonował całe

⁷⁸ APKZ, Miejska Rada Narodowa i Zarząd Miejski (dalej: MRNiZM) w Bystrzycy Kłodzkiej,
1, Protokół z zebrania inauguracyjnego Miejskiej Rady Narodowej w Bystrzycy Kłodzkiej od-
bytego 1 IV 1947 r. w Sali Teatru Miejskiego, b.d., k. 6.

⁷⁹ M. Łabaczuk, *Bystrzyca Kłodzka...*, s. 127.

⁸⁰ APKZ, Starostwo Powiatowe (dalej: SP) w Bystrzycy Kłodzkiej, 17, Pismo pełnomocnika rzą-
du RP na obwód XXV w Bystrzycy Kłodzkiej, 21 V 1946 r., k. 17.

⁸¹ C. Osękowski, *Referendum 30 czerwca 1946 roku w Polsce*, Warszawa 2000, s. 44. Na stanowi-
sku przewodniczącego pojawiały się także osoby bezpartyjne, często zwerbowane przez UB.
KC PPR zlecił usuwanie ze składów komisji członków PSL. Nie tylko nie mogli zostać prze-
wodniczącymi komisji, ale nawet wejść do ich składu i monitorować przebiegu referendum.
Zob. dok. 122 [w:] *Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość” w dokumentach*, t. 1: *Wrzesień 1945–
czerwiec 1946*, oprac. M. Huchla, Wrocław 1997, s. 590.

⁸² Wyliczenia własne autora na podstawie: APWr, KW PPR, 40.

⁸³ AAN, Ministerstwo Ziem Odzyskanych (dalej: MZO), 1283, Sprawozdanie za czas pobytu
w pow[iat]ach bystrzycyckim, kłodzkim i wałbrzyskim od 7 do 28 II 1946 r., b.d., k. 13.

środowisko⁸⁴. Okres poprzedzający referendum stanowił apogeum represji na ziemi kłodzkiej. Czerniano i szykanowano tak członków, jak i sympatyków PSL, zwalniając ich z pracy. W Szczytnej w marcu 1946 r. KD PPR raportował do KP PPR w Kłodzku o działalności PSL w gromadzie. Inwigilowano prezesa i pozostałych członków, których było w omawianym okresie czterdziestu. Sprawdzano ich majątki i historię rodziny. W konkluzji KD PPR o prezesa PSL, niejaki Szuryński (brak imienia) napisano: „Z powodu zbliżających się wyborów, proszę KP [o] usunięcie tych ludzi z kierowniczych stanowisk, odebranie im tak wielkiej możliwości zarobku”⁸⁵. Inwigilowano również środowisko księży, którzy „zza ambony” mogli wyrażać aprobatę dla PSL. Nie brakowało bezpodstawnych oskarżeń i manipulowania dowodami w sprawach przeciwko „ludowcom”. W lutym 1946 r. UB w Kłodzku aresztował prezesa koła PSL w gromadzie Czerwieńczyce (wówczas Walerowo, pow. kłodzki) tylko dlatego, że utrzymywał bliskie kontakty ze swoim zastępcą Władysławem Gruszką, który rzekomo miał zamordować I sekretarza Gromadzkiego Komitetu PPS w Czerwieńczycach. Dodano do tego zarzuty współpracy z „bandą rabunkową o podłożu politycznym”⁸⁶. Podobne manipulacje od początku 1946 r. przybierały na sile, a im bliżej referendum, tym stawały się bardziej powszechne.

We wszystkich powiatach województwa wrocławskiego od 27 czerwca rozpoczęły się masowe aresztowania członków zarządów PSL, od powiatu po gromady⁸⁷. Według skarg PSL do WUBP we Wrocławiu, największa fala aresztowań członków PSL w powiecie kłodzkim miała miejsce na kilka dni przed referendum ludowym. Wówczas aresztowano przede wszystkim prezesa kół i wiceprezesa Zarządu Powiatowego PSL w Kłodzku oraz kilku innych członków⁸⁸.

Rozpoczął się także czas wzmożonych akcji propagandowych. Pierwszym pretekstem do nagonki propagandowej były poprzedzające referendum obchody 1 maja oraz Święta Ludowego w czerwcu⁸⁹. Nie najlepiej na nastroje społeczne wpłynął fakt, iż w 1946 r. zostały zakazane w ostatniej chwili przez Mini-

⁸⁴ Szerzej o walce z PSL na ziemi kłodzkiej od 1945 r. zob. J.R. Sielezin, *Niszczenie Polskiego Stronnictwa Ludowego w powiecie kłodzkim w latach 1945–1947*, „Kłodzki Sbornik” 1998, nr 2, s. 279–295.

⁸⁵ APWr, KP PPR w Kłodzku, 15, Sprawozdanie KD PPR do KP PPR, 13 III 1946 r., k. 2.

⁸⁶ APWr, KW PPR, 51, WUBP we Wrocławiu do KW PPR we Wrocławiu, 18 V 1946 r., k. 67.

⁸⁷ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (dalej: AIPN), 00231/86, t. 5, Pismo Polskiego Stronnictwa Ludowego do Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego na ręce dyrektora Departamentu V Julii Brystygier, 3 VII 1946 r., k. 27.

⁸⁸ *Ibidem*, Interwencja prezesa PSL we Wrocławiu do WUBP we Wrocławiu w sprawie aresztowania członków PSL w powiecie kłodzkim i ząbkowickim, 28 VI 1946 r., k. 290.

⁸⁹ Dokumenty 1–17 [w:] *Głosowanie ludowe z 30 czerwca 1946 r. w raportach Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego. Wybór dokumentów*, wstęp i oprac. T. Kisielewski, M. Strzelecki, Bydgoszcz 2000, s. 19–67.

sterstwo Bezpieczeństwa Publicznego (MBP) obchody Święta 3 Maja⁹⁰. 28 maja 1946 r. wszedł w życie dekret, który dawał MBP prawo decydowania o organizacji zgromadzeń publicznych⁹¹. Aparat represji zmusił PSL do zrezygnowania z udziału w uroczystościach Święta Ludowego 9–10 czerwca 1946 r. Tuż przed referendum PSL napotykało na ogromne problemy przy próbach organizowania jakichkolwiek zebrań, święceń sztandarów lub manifestacji⁹². Zakaz obchodzenia Święta 3 Maja wywołał protesty w Kłodzku. Ludność wraz z harcerzami i młodzieżą na czele zorganizowała po mszy pochód przez miasto. Skandowano okrzyki „Precz z PPR”, „Precz z UB”, „Zabronili nam świętować, my jednak sami będziemy to robić”. Tłum otoczył nawet komendę Milicji Obywatelskiej (MO)⁹³. UB wydarzenia te zinterpretował wyłącznie jako przejaw sympatii dla PSL, a nie jako manifestację uczuć narodowych. W sprawozdaniach MO odnotowano hasła: „Niech żyje PSL”, „Niech żyje Mikołajczyk”. Patrole UB i MO wysłane w celu rozprzędzenia manifestacji nie poradziły sobie z tłumem. Dwa dni później odbyły się uroczystości związane z odzyskaniem Ziemi Zachodnich i Północnych. W Kłodzku obecny był m.in. premier Edward Osóbka-Morawski. Wówczas tłum skandował te same hasła co 3 maja, dodając przy tym: „Oddajcie nam Lwów i Wilno”, „My chcemy Lwów”. W ten sposób wyrażano swój stosunek m.in. do trzeciego pytania referendalnego, dotyczącego utrwalenia granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej⁹⁴.

Mimo rozbudowania aparatu propagandowego⁹⁵, to PPR i jego wojewódzkie oraz powiatowe komitety odegrały kluczową rolę w szerzeniu masowej propagandy⁹⁶. Główny nacisk kładziono na akcję kolportażową, rozpowszechniano ulotki, slogany, odezwy, plakaty i afisze propagandowe zachęcające do głosowania „3 × tak”⁹⁷.

⁹⁰ Ł. Kamiński, *Polacy wobec nowej rzeczywistości 1944–1948. Formy pozainstytucjonalnego, żywiołowego oporu społecznego*, Toruń 2000, s. 160 i n.

⁹¹ DzU 1946, nr 26, poz. 165, s. 296.

⁹² K. Kersten, *Narodziny systemu władzy. Polska 1943–1948*, Lublin 1989, s. 215.

⁹³ Ł. Kamiński, *Polacy wobec nowej rzeczywistości...*, s. 168.

⁹⁴ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział we Wrocławiu (dalej: AIPN Wr), 145/1554, Sprawozdanie za okres 1–31 V 1946 r., 7 VI 1946 r., k. 40.

⁹⁵ Referendum ludowe było pierwszym testem na wypróbowanie różnych instytucji w szerzeniu propagandy politycznej. Oprócz Ministerstwa Informacji i Propagandy oraz podległych mu urzędów wojewódzkich, Ministerstwa Administracji Publicznej oraz Ministerstwa Ziemi Odzyskanych, które czynnie włączyły się w propagandową organizację referendum, wymienić można także instytucje, które nie zostały powołane do działań propagandowych, ale wykazały aktywność na tym polu. Były to: wydzielone brygady polityczno-wychowawcze „ludowego” Wojska Polskiego, brygady propagandowe Wojsk Ochrony Pogranicza (WOP) i różnego rodzaju organizacje młodzieżowe, przede wszystkim ZWM.

⁹⁶ T. Marczak, *Propaganda polityczna stronnictw przed referendum z 30 VI 1946 r.*, Wrocław 1986, s. 210.

⁹⁷ Ministerstwo Informacji i Propagandy razem z urzędami wojewódzkimi wydało we własnym zakresie około 85 mln sztuk materiałów propagandowych, dodając do tego organizację 3,3 tys.

Do województwa wrocławskiego trafiło z ministerstwa blisko 3 mln sztuk broszur, plakatów, afiszy (przedruk ustawy o głosowaniu ludowym), ulotek („Obywatele Polacy”) i sloganów (23 różne wzory). Wojewódzki Urząd Informacji i Propagandy we Wrocławiu wydrukował dodatkowo 6,8 mln sztuk materiałów, które rozesłano po 33 powiatach. Do powiatu kłodzkiego trafiło łącznie 83 135 sztuk materiałów, co czyniło ten powiat jednym z najlepiej zaopatrzonych w całym województwie (nie licząc w tym zestawieniu powiatu wrocławskiego)⁹⁸. Dla porównania, dla powiatu bystrzyckiego przeznaczono 48 164 materiały, choć w przypadku tego terenu odnotowano instalowanie „świetlnych haseł 3 × tak”⁹⁹.

Dosłowne „zalenie” powiatu kłodzkiego materiałami propagandowymi bynajmniej nie oznaczało, że ludność tego regionu chętniej i z pełnym przekonaniem odpowiadała „tak” przy każdym z trzech pytań¹⁰⁰. Resort propagandy szczylił się przede wszystkim ilością wykonanej pracy, a nie jej jakością. Z tego bowiem byli rozliczani pracownicy¹⁰¹. Paradoksalnie, uderzenie w odbiorcę tak nachalną propagandą wywoływało efekt odwrotny od zamierzonego. Jak zauważyła Małgorzata Król, została przekroczona pewna granica psychologiczna, a wysiłki pokładane w akcji propagandowej wywoływały tylko niechęć do całego wydarzenia politycznego¹⁰². Problem ten dostrzegli także pośrednio pracownicy ministerstwa. W jednym ze sprawozdań stwierdzono:

Błędem była ilość materiału propagandowego i wadliwość jego kolportażu. Nie tylko miasta, ale pola i lasy były zarzucone nieprawdopodobną ilością ulotek, odezw itd. [...] spowodowało [to – przyp. K.Ł.] w wielu wypadkach niechętnie i niezyczliwe ustosunkowanie się do samego aktu referendum¹⁰³.

wystaw. W akcję propagandową włączono także kina stałe i objazdowe, które docierały do małych miejscowości. Po seansach filmowych organizowano prelekcje. Materiały wizualne dotarły do 651 miejscowości Dolnego Śląska, wyświetlono je blisko 1100 razy. Zob. AAN, Ministerstwo Informacji i Propagandy (dalej: MliP), 94, Sprawozdanie z akcji Głosowania Ludowego, b.d., k. 2–3. Szerzej zob. T. Marczak, *Propaganda polityczna...*, s. 208–222.

⁹⁸ AAN, MliP, 110, Kwestionariusz sprawozdawczy Urzędu Wojewódzkiego Informacji i Propagandy we Wrocławiu z akcji głosowania ludowego, b.d., k. 13–14. Por. AAN, MliP, 94, Ilość materiału propagandowego, b.d., k. 37, 53.

⁹⁹ AAN, MliP, 110, Sprawozdanie Wojewódzkiego Urzędu Informacji i Propagandy we Wrocławiu z akcji głosowania ludowego, b.d., k. 18.

¹⁰⁰ Według badań Elżbiety Kaszuby to samo dotyczyło m.in. Wrocławia, gdzie ludność nawet nie schylała się po leżące na ulicy w ogromnym nakładzie ulotki i broszury. Zob. E. Kaszuba, *Między propagandą a rzeczywistością. Polska ludność Wrocławia 1945–1947*, Wrocław 1997, s. 230–231.

¹⁰¹ P. Pleskot, *Ślepa (czerwona) uliczka. Stołeczne struktury Ministerstwa Informacji i Propagandy (1944–1947)*, Warszawa 2016, s. 99.

¹⁰² M. Król, *Represje polityczne na Lubelszczyźnie w okresie referendum i wyborów parlamentarnych (1946–1947)*, „Annales UMCS” 2008, sect. K, t. 15, z. 1, s. 169.

¹⁰³ AAN, MliP, 94, Sprawozdanie z akcji głosowania ludowego, b.d., k. 3.

Według oficjalnych wyników, w województwie wrocławskim na 716 166 osób uprawnionych do głosowania, udział w referendum wzięło 683 497, czyli 95 proc.¹⁰⁴ W powiecie kłodzkim procent uczestniczących w referendum wyniósł 95,8, a w bystrzyckim 95¹⁰⁵. Bardziej szczegółowe wyniki przedstawia poniższa tabela.

Tabela 4. Oficjalne wyniki referendum ludowego na ziemi kłodzkiej

Powiat	Uprawnionych	Głosujących	Ważne	Pytanie I	Pytanie II	Pytanie III
kłodzki	43 857	42 031 (95,8 proc.)	41 568 (98,9 proc.)	40 704 (96,8 proc.)	40 895 (98,5 proc.)	41 331 (99,5 proc.)
bystrzycki	16 604	15 881 (95 proc.)	15 743 (99,1 proc.)	14 979 (95,2 proc.)	15 354 (97,6 proc.)	15 633 (99,3 proc.)

Źródło: APWr, KW PPR, 39, Wyniki głosowania ludowego w województwie dolnośląskim według powiatów, b.d., k. 153–154.

Oczywiście wyniki referendum zostały sfałszowane. Falszerstwo w województwie wrocławskim było jednym z największych w Polsce i sięgnęło 50 proc.¹⁰⁶ W większości przesiedleńcy z Kresów Wschodnich na „nie” głosowali w przypadku trzeciego pytania, dając wyraz niezadowoleniu z utracenia ziem na wschodzie. Także przy pierwszym pytaniu o zniesienie senatu, ponad 55 proc. głosów zawierało odpowiedź negatywną¹⁰⁷.

Po referendum na ziemi kłodzkiej UB, MO i wojsko rozpoczęły bezpardonową pacyfikację „ludowców”¹⁰⁸. Rozpoczęło się apogeum represji, które trwały aż do wyborów. 28 lipca 1946 r. do PUBP w Kłodzku zwrócił się Zarząd Powiatowy PSL z prośbą o wydanie zgody na uroczystości poświęcenia sztandaru i akademii w kościele. PUBP wyraził początkowo zgodę, następnie wycofał ją i przeniósł wydarzenia na 4 sierpnia do wynajętego lokalu na ul. Wandy, o czym poinformował Zarząd PSL dopiero 1 sierpnia. Zarząd Powiatowy nie zdążył zawiadomić zaproszonych na uroczystości gości i członków PSL z powiatu. 4 sierpnia funkcjonariusze UB i MO zablokowali wszystkie drogi do miasta, blokując dojazd członkom PSL spieszącym na uroczystości. W tym czasie uzbrojona bojówka PPR w liczbie 140 osób, na której czele stał I sekre-

¹⁰⁴ AAN, MiiP, 110, Sprawozdanie Wojewódzkiego Urzędu Informacji i Propagandy we Wrocławiu z akcji głosowania ludowego, b.d., k. 21.

¹⁰⁵ APWr, KW PPR, 39, Wyniki głosowania ludowego w województwie dolnośląskim według powiatów, b.d., k. 153–154.

¹⁰⁶ Zob. *Referendum z 30 VI 1946 r. Przebieg i wyniki*, oprac. A. Paczkowski, Warszawa 1993.

¹⁰⁷ A. Paczkowski, *Referendum z 30 VI 1946 r. Próba wstępnego bilansu* [w:] *idem, Od sfałszowanego zwycięstwa do prawdziwej klęski. Szkice do portretu PRL*, Kraków 1999, s. 27.

¹⁰⁸ J.R. Sielezin, *Polskie Stronnictwo Ludowe na Dolnym Śląsku w latach 1945–1949*, Wrocław 2000, s. 119.

tarz KP PPR Stanisław Zasuń, przybyła pod lokal na ul. Wandy i siłą wdarła się do środka, gdzie znajdowało się kilku członków PSL. Wezwano szefa PUBP Feliksa Olko, który przybył na miejsce w asyście kilku funkcjonariuszy¹⁰⁹. Spotkał wówczas wiceprezesa Wojewódzkiego Zarządu PSL oraz wicewojewodę wrocławskiego, którzy także przybyli na spotkanie. W trakcie napiętych rozmów doszło do bójki, a wspomniani goście z Wrocławia zostali dotkliwie pobici. Początkowo szef PUBP nie interweniował, dopiero po jakimś czasie funkcjonariusze PUBP wyprowadzili poszkodowanych z lokalu. Wobec takiego przebiegu wydarzeń interweniował sekretarz Wojewódzkiego Zarządu PSL we Wrocławiu, który telefonicznie powiadomił szefa PUBP w Kłodzku o odwołaniu uroczystości. Było już jednak za późno. W mieście doszło do samosądów wymierzonych w członków PSL, a całe wydarzenie miało charakter zorganizowanej i przemyślanej obławy prowadzonej przez UB¹¹⁰. Komunistyczna propaganda wykorzystała wydarzenie do oskarżenia członków PSL i ich „bojówek” o prowokacyjne zachowanie i wszczęcie rozruchów. W prasie przedstawiono MO i UB jako wybawców peeselowców przed samosądem ludności Kłodzka¹¹¹.

Podobne sytuacje miały miejsce w powiecie bystrzyckim. Od 1 sierpnia 1946 r. starostą powiatowym został Teofil Niemiec¹¹², który podczas krótkiej kadencji, oprócz notorycznego nadużywania alkoholu, zasłynął z bezpardonowej walki z PSL. 26 września 1946 r. zwołał w swoim gabinecie konferencję, w której udział wzięli członkowie PSL, m.in. prezes Zarządu Powiatowego w Bystrzycy Kłodzkiej Janusz Brzozowski. Podczas spotkania starosta powiatowy zakomunikował gościom z PSL, że „w myśl tajnych instrukcji jakie posiada, może usunąć szkodników społecznych w pow. bystrzyckim”¹¹³. Niemiec postawił członkom PSL ultimatum, dając czas do 10 października, aby ci przyłączyli się w całości do SL. Zagroził, że po tym terminie rozpoczną się represje i 670 rodzin członków PSL z powiatu bystrzyckiego zostanie wysiedlonych do Polski centralnej. Zarząd Powiatowy PSL w Bystrzycy Kłodzkiej zaraz po tym wydarzeniu złożył do MZO zażalenie. Departament Inspekcji MZO wysłał na teren

¹⁰⁹ Zob. AIPN, 0193/8600, Akta osobowe Feliksa Olko; *ibidem*, 2174/2666, Akta osobowe żołnierza mjr. Feliksa Olko.

¹¹⁰ AIPN Wr, 032/115, t. 1, Interpelacja posłów PSL do rządu RP w sprawie beczynności władz bezpieczeństwa w Kłodzku podczas napadu bojówki PPR na zebranie PSL, 15 IX 1946 r., k. 302–304.

¹¹¹ *Milicja i UB ratują wodzów PSL. Strzały i barykady na ulicach Kłodzka*, „Trybuna Dolnośląska” 6 VIII 1946.

¹¹² Teofil Niemiec (ur. 8 XII 1893 r.) był zaangażowany w działalność komunistyczną. Razem z rodziną deportowany w lutym 1940 r. do ZSRS, pracował w kopalni miedzi w Krasnouralsku. Od 1944 r. należał do ZPP w ZSRS, a w Krasnouralsku pełnił funkcję prezesa koła ZPP. Po powrocie do Polski w 1946 r. politycznie związał się z SL i Związkiem Samopomocy Chłopskiej (ZSCh). Zob. APWr, UWW, Wydział Kadr, 103, Akta osobowe Teofila Niemca.

¹¹³ AAN, MZO, 1282, Sprawozdanie z przeprowadzonego dochodzenia, 10 XI 1946 r., k. 56.

powiatu bystrzyckiego dwóch inspektorów, ale śledztwo z powodu nieprzekonujących dowodów zostało, rzecz jasna, umorzone¹¹⁴.

29 września 1946 r. podczas powiatowej konferencji PSL została uchwalona rezolucja w związku z wystąpieniem starosty powiatowego w Bystrzycy Kłodzkiej. Członkowie PSL jednogłośnie skrytykowali groźby Teofila Niemca i odrzucili jego „propozycję”¹¹⁵. Nie zmienia to jednak faktu, że zarówno przed, jak i po 26 września, wielu członków PSL w powiecie bystrzyckim wstąpiło do SL. Wiernych członków PSL aresztowano i oskarżono o „działalność antypaństwową” lub powiązania z niemieckim okupantem podczas wojny. Motywy opuszczania PSL były różne. Jedni ulegali komunistycznej propagandzie, inni obawiali się represji i aresztowań. Nie brakowało oczywiście karierowiczów, którzy sprzedali swoje poglądy na rzecz stanowisk.

Powszechną praktyką stało się oskarżanie PSL o zмовę i współpracę z antykomunistycznym podziemiem. Nawet na ziemi kłodzkiej, gdzie grupy niepodległościowe o charakterze zbrojnym nie występowały, dało się zauważyć tego typu insynuacje. Chyba najbardziej znanym przykładem takiej manipulacji była sprawa Jana Kajdy. Kajda był ppor. WOP i dowódcą strażnicy 244 w Konarach (pow. kłodzki, nazwa zmieniona później na Świerki). We wrześniu 1946 r. miał on zamordować swojego zastępcę ze strażnicy i zdezerterować z jednostki WOP wraz z kilkunastoma podwładnymi. Od tego czasu miał rozpocząć „prowadzenie walki zbrojnej z ustrojem demokratycznym w Polsce i dokonywanie morderstw na działaczach stronnictw demokratycznych”¹¹⁶. Podporucznik od samego początku miał być gorliwym zwolennikiem polityki PSL i często spotykać się z jego członkami. Zaraz po aresztowaniu, 14 listopada 1946 r., oskarżono PSL o wspieranie nielegalnej organizacji i udzielanie jej członkom schronienia. UB i MO dokonały wielu aresztowań: prezesa koła PSL w Golinie Stefana Czarneckiego, prezesa koła PSL w Kamionce Antoniego Kupca, wiceprezesa koła PSL w Konarach Bogdana Grabowskiego i wielu innych¹¹⁷.

Z powodu braku dokumentów niemożliwe jest określenie (nawet w przybliżeniu) ilu członków PSL w powiecie kłodzkim i bystrzyckim skrycie zamordowano. Nie ma jednak wątpliwości, że do takich wydarzeń doszło. Utwierdzają nas w tym raporty Zrzeszenia „Wolność i Niezawisłość” (WiN). Działająca na terenie powiatu kłodzkiego grupa była najsprawniej funkcjonującą organizacją

¹¹⁴ *Ibidem*, Sprawozdanie z przeprowadzonego dochodzenia, 10 XI 1946 r., k. 55–56.

¹¹⁵ *Ibidem*, Rezolucja uchwalona na konferencji powiatowej PSL w Bystrzycy Kłodzkiej, 29 IX 1946 r., k. 59.

¹¹⁶ AIPN Wr, 038/75, Postanowienie o pociągnięciu do odpowiedzialności karnej, 17 XII 1946 r., k. 9.

¹¹⁷ APWr, KW PPR, 51, PSL na terenie województwa dolnośląskiego, luty 1947 r., k. 5–6. O dalszych losach Kajdy i wykorzystania jego procesu do celów propagandowych zob. R. Klementowski, *PSL w Kłodzku, a sprawa Kajdy* [w:] *PSL w realiach społeczno-politycznych Dolnego Śląska drugiej połowy lat czterdziestych XX w.*, red. J. Syrnyk, Wrocław 2008, s. 101–110.

na terenie całego Dolnego Śląska. Wiadomości informatorów WiN w Kłodzku, przekazane do Zarządu Okręgu Wrocław „Wschód” WiN zawierają niezwykle cenne informacje m.in. o rozpracowaniu członków KP PPR, UB, czy więzienia w Kłodzku. W jednej z wielu notatek na użytek wewnętrzny zatytułowanej „ofiary referendum 1946 r.” czytamy:

Kłodzko dn. 3 VIII 1947 r. przy ul. Wrocławskiej 19 psy wygrzebały ciało ludzkie. Okazało się, że na głębokości 50 cm pod ziemią znajdują się trzy trupy. Wszyscy zastrzeleni byli w tył głowy. Oględziny lekarskie wykazały, że mordu dokonano przed rokiem. [...] mordu dokonać miało UB podczas zeszłorocznego referendum¹¹⁸.

Wobec jawnych represji organów „bezpieczeństwa”, PSL w powiecie kłodzkim nie miało już możliwości prowadzenia wieców przedwyborczych. Liczba członków z około 2,5–3 tys. w 1945 r. spadła w listopadzie 1946 r. do 1,5 tys. i nadal malała¹¹⁹. Dochodziło do demolowania lokali PSL, aresztowań i rozwiązywania kół PSL. Na początku października 1946 r. w Nowej Rudzie zlikwidowano lokal PSL „poprzez zamalowanie szyldu i zamknięcie lokalu”. Skutkowało to tym, jak raportowano dalej w sprawozdaniu MO w Kłodzku, że: „członkowie PSL tłumnie przepisują się do PPR i PPS”¹²⁰.

Podczas spotkań, na których dochodziło do rozwiązania kół PSL, nierzadko obecni byli członkowie PPR i UB, którzy nadzorowali przebieg zebrania. W gminie Polanica-Zdrój (pow. kłodzki) w jednej z gromad, prezes tamtejszego PSL argumentował rozwiązanie koła tym, że „PSL pracuje z bandami leśnymi, którzy mordują najlepszych demokratów”. Także poszczególni członkowie koła przekonywali, że ich „zbałamucono i wprowadzono w błąd”¹²¹. Widać tutaj wyraźnie przyjęcie komunistycznej nowomowy i nazywanie organizacji niepodległościowych „bandami leśnymi”. Rozwiązywanie kół PSL w gromadach powiatu kłodzkiego przybrało na sile od końca 1946 r. W grudniu 1946 r. na jednym ze spotkań PRN w Kłodzku zapadła decyzja o oficjalnym rozwiązaniu PSL w powiecie. W dokumencie zanotowano:

W imieniu kłodzkiego prezydium PRN stawiam wniosek, ażeby na terenie powiatu kłodzkiego rozwiązać PSL. Wniosek przy burzliwych oklaskach został przyjęty przez akklamację¹²².

¹¹⁸ AIPN Wr, 102/84, Ofiary referendum 1946 r., b.d., k. 253.

¹¹⁹ AIPN Wr, 032/115, t. 1, Raport do naczelnika Wydziału V PUBP w Kłodzku, 26 XI 1946 r., k. 300.

¹²⁰ AIPN Wr, 145/1557, Sytuacja polityczna w 1946 r., 3 X 1946 r., k. 37.

¹²¹ APWr, KP PPR w Kłodzku, 15, Protokół z zebrania koła PSL w Dumnikach, gm. Polanica-Zdrój, 1 III 1947 r., k. 1.

¹²² APKZ, PRN w Kłodzku, 4, k. 11. Brak całości dokumentu i strony tytułowej. Nie ma zatem pewności co do dokładnej daty rozwiązania PSL w powiecie, ale biorąc pod uwagę kontekst dokumentu i zawarte informacje można podejrzewać, że rozwiązanie nastąpiło w grudniu 1946 r.

Działalność komunistów w okresie przedwyborczym w wielu aspektach przypominała czas referendum ludowego. Nasiliły się represje w stosunku do działających jeszcze polityków PSL, rozwiązywano organizacje „ludowców” na terenie powiatów i gmin, dokonywano aresztowań. Rozpoczęto działalność propagandową¹²³. PPR dążyło do obsadzenia swoimi ludźmi komisji wyborczych od szczebla centralnego po obwody. W powiecie kłodzkim utworzono siedemnaście obwodów wyborczych o numerach 46–62, a w powiecie bystrzyckim osiem obwodów o numerach 7–14¹²⁴. Zestawienie wyników głosowania w powiecie kłodzkim i bystrzyckim według oficjalnych danych przedstawia poniższa tabela.

Tabela 5. Zestawienie wyników głosowania do Sejmu Ustawodawczego na ziemi kłodzkiej w okręgu wyborczym nr 37 Wrocław II

Powiat	Liczba uprawnionych do głosowania	Liczba głosujących	Liczba głosów nieważnych	Liczba głosów ważnych	Głosy oddane na listę nr 1	Głosy oddane na listę nr 3
kłodzki	41 852	39 563	501	39 062	3593	35 469
bystrzycki	18 302	17 518	136	17 382	1405	15 977

Źródło: APWr, KW PPR, 43, Zestawienie wyników głosowania powiatami do Sejmu Ustawodawczego w okręgu wyborczym nr 37 Wrocław II, b.d., k. 83.

Poparcie dla tzw. Bloku Demokratycznego w powiecie kłodzkim według oficjalnych wyników miało wynieść 91 proc., a w powiecie bystrzyckim 92 proc. Dokumenty, które miały świadczyć o tak wysokim poparciu, zostały sporządzone 19 lub 20 stycznia, czyli w dniu wyborów lub jeden dzień po ich przeprowadzeniu. Potwierdza to fakt jawnej manipulacji wynikami. Oczywiście z powodu braku innych źródeł nie da się odpowiedzieć na pytanie, jaka była skala fałszerstwa. Wyniki na ziemi kłodzkiej pokrywają się z tymi, które zostały podane na innych terenach tzw. Ziemi Odzyskanych. W całym kraju na blok komunistyczny miało głosować około 80 proc. ludzi, natomiast w piętnastu okręgach wyborczych na ziemiach poniemieckich procent poparcia dla bloku sięgnął 93 proc.¹²⁵

¹²³ M. Korkuć, *Wybory 1947. Mit założycielski komunizmu*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2007, nr 1–2, s. 112.

¹²⁴ APWr, KW PPR, 41, Wykaz z ilością uprawnionych do głosowania w obwodzie, b.d., k. 148.

¹²⁵ C. Osękowski, *Wybory do sejmiku z 19 stycznia 1947 roku w Polsce*, Poznań 2000, s. 147.

Droga do „zjednoczenia”

Działalność PPS na Dolnym Śląsku rozpoczęła się w momencie przybycia do Trzebnicy grupy administracyjnej Stanisława Piaseckiego, członka PPS. Wraz z początkami polskiej administracji na tych terenach, zaczęły powstawać pierwsze komórki PPS. W Bystrzycy Kłodzkiej PK PPS zawiązał się już 20 czerwca 1945 r., a w Kłodzku nastąpiło to ponad miesiąc później, 25 lipca¹²⁶.

Relacje między PPR a PPS na ziemi kłodzkiej nie układały się najlepiej już od początku 1946 r. 3 lutego 1946 r. w Łądku-Zdroju (pow. bystrzycki) odbył się wiec związany z akcją wysiedlania Niemców, zorganizowany przez Komisję Porozumiewawczą Stronnictw Politycznych, choć z inicjatywą wydarzenia wyszła PPS. Wiec zebrał 800 osób z Łądku-Zdroju i okolic, a w czasie jego trwania miały miejsce okolicznościowe wystąpienia członków partii. Podczas jednego z nich przemawiał sekretarz KM PPR w Łądku-Zdroju, który nie poruszył spraw związanych z wysiedleniem Niemców, ale odniósł się do kwestii politycznych i powojennej roli PPR w odbudowie kraju. Zarzucił także PPS „obronę faszyzmu i WRN” oraz nakazał komendantowi MO aresztowanie przewodniczącego prezydium komisji, członka PPS. Wiec w takich okolicznościach został zerwany¹²⁷.

Podobnych wydarzeń na ziemi kłodzkiej było kilka, pokazują one stan wzajemnych relacji między dwiema partiami w okresie przedreferendalnym, a także długofalową politykę PPR. Wszyscy działacze PPS, którzy nie byli skłonni do współpracy z komunistami, mieli zostać zdyskredytowani i wyrzuceni z partii. Zostały powołane tzw. szóstki partyjne, składające się z przedstawicieli obu partii, których zadaniem było wspólne rozwiązywanie bieżących problemów społecznych w terenie¹²⁸. Po referendum i fatalnych wynikach dla tzw. Bloku Demokratycznego, wzajemne stosunki uległy dalszemu pogorszeniu. Wspólne stanowisko obu partii zostało ustalone dopiero 28 listopada 1946 r., kiedy po rozmowach ze Stalinem podpisana została umowa o jedności działania i współpracy¹²⁹, która przewidywała współpracę na polu zwalczania PSL, przejęcie przez PPR aparatu wyborczego i wyciszenie konfliktów międzypartyjnych¹³⁰.

¹²⁶ K.B. Janowski, *Polska Partia Socjalistyczna na Dolnym Śląsku w latach 1945–1948*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978, s. 21–22.

¹²⁷ Dawnej PPS-Wolność, Równość, Niepodległość (PPS-WRN). APWr, Powiatowy Komitet Polskiej Partii Socjalistycznej (dalej: PK PPS) w Bystrzycy Kłodzkiej, 9, Rezolucja w sprawie wysiedlenia Niemców, 4 II 1946 r., k. 2–7.

¹²⁸ Zob. APWr, Wojewódzki Komitet Polskiej Partii Socjalistycznej (dalej: WK PPS) we Wrocławiu, 19.

¹²⁹ AIPN Wr, 032/485, t. 8, Umowa między PPS i PPR o jedności działania i współpracy, 28 XI 1946 r., k. 200–200v.

¹³⁰ W. Pronobis, *Kongres zjednoczeniowy – powstanie PZPR*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Historia” 1978, nr 15, z. 102, s. 22.

Od 1947 r. na szczeblu centralnym, wojewódzkim i powiatowym powołane zostały do tego celu komisje mediacyjne.

Nie przyniosło to jednak żadnych konkretnych rezultatów. W okresie wyborów do Sejmu Ustawodawczego PK PPS w Bystrzycy Kłodzkiej uskarżał się na brak współpracy z PPR. Odnotowano skreślenie kilkudziesięciu członków PPS z list wyborczych przez UB, aresztowanie jednego działacza i wezwanie sześciu innych na przesłuchanie do siedziby UB¹³¹. Partia była pod obserwacją aparatu represji, a wezwania na przesłuchanie nierzadko kończyły się podpisaniem zobowiązania do współpracy¹³². To co kilka miesięcy wcześniej było doświadczeniem „ludowców”, spotkało teraz członków PPS, choć w zdecydowanie mniejszej skali.

Po wyborach PPR formułowała swoje zarzuty w stronę socjalistów, oskarżając PPS o współpracę z PSL: „Aktyw, który decyduje o polityce PPS to wczorajsi prezesi PSL lub kupcy, spekulanci”¹³³. Oskarżano o to głównie członków dawnej PPS-WRN, czyli odłamu „prawicowego”. Wydaje się, że pepeesowska prawica w powiecie bystrzyckim była skłonna nawiązać współpracę z PSL¹³⁴.

Od wyborów do Sejmu Ustawodawczego plany komunistów wobec PPS zaczęły się krystalizować. Partia socjalistyczna miała zostać wchłonięta. Powstać miała partia jednolita o marksistowsko-leninowskiej idei. W lutym 1947 r. zostali o tym powiadomieni sekretarze PPR na szczeblu województwa, a w kwietniu informacja została ogłoszona publicznie przez kierownictwo partii w Warszawie¹³⁵.

Na spotkaniach tzw. szóstek w listopadzie 1947 r. notowano: „Musi zapamiętać między obu partiami wzajemna ufność i koleżeństwo. W programie nie ma różnic – wszystko nas łączy”¹³⁶. Różnice jednak były widoczne chociażby w podejściu do nacjonalizacji przemysłu czy polityki rolnej¹³⁷. Rozpoczęta w czerwcu 1947 r. przez PPR tzw. bitwa o handel miała na celu likwidację sek-

¹³¹ APWr, PK PPS w Bystrzycy Kłodzkiej, 4, Sprawozdanie PK PPS w Bystrzycy Kłodzkiej z akcji wyborczej za okres od 5 XII 1946 r. do 19 I 1947 r., b.d., k. 63.

¹³² M. Ordyłowski, *Udział urzędów bezpieczeństwa publicznego i Milicji Obywatelskiej w umacnianiu władzy komunistów na Dolnym Śląsku w latach 1945–1948* [w:] *Władze komunistyczne wobec Ziemi Odzyskanych po II wojnie światowej. Materiały z konferencji*, red. S. Łach, Słupsk 1997, s. 35.

¹³³ APWr, KW PPR, 488, Współpraca z PPS na terenie różnych powiatów za miesiąc luty 1947 r., b.d., k. 3.

¹³⁴ M. Łabaczuk, *Bystrzyca Kłodzka...*, s. 215.

¹³⁵ R. Spałek, *Między pragmatyzmem a władzą. Zawłaszczenie PPS w kraju (1944–1948)* [w:] *Polska Partia Socjalistyczna. Dlaczego się nie udało? Szkice. Polemiki. Wspomnienia*, red. R. Spałek, Warszawa 2010, s. 214 i n.

¹³⁶ APWr, WK PPS, 19, Protokół zebrania międzypartyjnego PPR i PPS odbytego 20 X 1947 r. przy dyrekcji noworudzkich kopalń węgla, 3 XI 1947 r., k. 125.

¹³⁷ Zob. APWr, KP PPR w Bystrzycy Kłodzkiej, 7, Protokół z zebrania aktywu partyjnego PPS i PPR odbytego 6 X 1946 r. w Bystrzycy Kłodzkiej, k. 28.

tora prywatnego w kraju. Przeciwno takim działaniom oponowali pepeesowcy, którzy opowiadali się za gospodarką trójsektorową (sektor państwowy, prywatny i spółdzielczy)¹³⁸. Opór wobec polityki komunistów nie trwał jednak długo. Już 30 czerwca Rada Naczelna PPS podjęła wymuszoną deklarację współpracy z partią komunistyczną, także w kwestii „walki z drożyzną i spekulacją”¹³⁹. W związku z czerwcową deklaracją PPS, na Dolnym Śląsku podjęto wiele akcji popularyzujących stanowisko socjalistów. Organizowano wspólne zebrania partyjne, na których odczytywano deklarację i jej najważniejsze zdanie: „Droga do PPS wiedzie tylko na lewo, wróg jest tylko na prawo. Partner do współpracy znajduje się tylko po lewej stronie barykady”¹⁴⁰. Zebrania odbywały się pod ścisłą obserwacją UB. Organizowano wspólne konferencje aktywu obu partii, podczas których jawnie krytykowano dotychczasowy brak współpracy. W powiecie kłodzkim taka konferencja odbyła się 3 sierpnia 1947 r. W czasie obrad podjęto rezolucję: „brak dotychczasowej współpracy, wzajemnego zrozumienia się obu partii powiatu kłodzkiego jest karygodny i niedopuszczalny w stosunku do jednolitego frontu klasy robotniczej”¹⁴¹. Wspólne odczyty i zebrania partii stały się nagminne.

PPR wraz z podległym resortem terroru coraz mocniej ingerowała w politykę PPS i sprawy personalne partii. Na szczeblu administracyjnym rozpoczęto szkalowanie i usuwanie działaczy PPS z ważnych stanowisk. Zmieniano skład rad narodowych. Kluczową rolę w tym procesie miały odegrać komisje weryfikacyjne powołane w 1947 r., których zadaniem było: „zweryfikowanie wszystkich członków PPS, wykluczając element szkodliwy i wrogi szerszej współpracy z PPR”¹⁴². W jej skład wejść miał pełnomocnik WK PPS i członkowie Komisji Kontroli Partyjnej. W pracach komisji istotną rolę odegrał również aparat represji, zbierając i kompletując materiały obciążające lub kompromitujące działaczy PPS. Listy osób wytypowanych do usunięcia z PPS były wysyłane do KP PPR, które konsultowały je z powiatowymi władzami PPS¹⁴³. W ten sposób, jeszcze pod koniec grudnia 1947 r., z powiatu kłodzkiego planowano usunąć co najmniej 20 proc. działaczy PPS¹⁴⁴. Uruchomiono sieć agenturalną, która inwigilowała środowisko dawnego PPS-WRN¹⁴⁵.

¹³⁸ M. Krzysztofiński, *Polska Partia Robotnicza wobec Polskiej Partii Socjalistycznej na Rzeszowszczyźnie w latach 1944–1948*, „Humanities and Social Sciences” 2013, nr 2, s. 85.

¹³⁹ *Ibidem*, s. 85–86. Por. K.B. Janowski, *Polska Partia Socjalistyczna...*, s. 145–147.

¹⁴⁰ K.B. Janowski, *Polska Partia Socjalistyczna...*, s. 145.

¹⁴¹ APWr, KP PPR w Kłodzku, 14, Rezolucja powzięta podczas konferencji aktywu PPR i PPS, 3 VIII 1947 r., k. 7.

¹⁴² AIPN Wr, 032/485, t. 8, Pismo naczelnika Wydziału V WUBP we Wrocławiu do wszystkich szefów PUBP województwa wrocławskiego, 10 X 1947 r., k. 162.

¹⁴³ *Ibidem*.

¹⁴⁴ *Ibidem*, Doniesienie agenturalne dot[yczące] weryfikacji członków PPS, 14 XII 1947 r., k. 163.

¹⁴⁵ *Ibidem*, Stan agenturalno-operacyjnej pracy po linii walki z WRN, b.d., k. 164.

Czystki w szeregach partyjnych PPS nabrały przyspieszenia po 17 marca 1948 r. Wówczas odbyło się zebranie Stołecznej Rady PPS w Warszawie, a podczas obrad deklarację szybkiego połączenia obu partii złożył Józef Cyrankiewicz¹⁴⁶. W związku z wypowiedzą premiera, aparat represji podjął wzmożone działania, mające na celu ustalenie nazwisk członków PPS, „którzy nie powinni wejść do przyszłej, wspólnej partii klasy robotniczej”¹⁴⁷.

Powiatowa Komisja Weryfikacyjna w powiecie kłodzkim do końca marca 1948 r. zweryfikowała 3523 członków PPS i usunęła 337¹⁴⁸. Był to początek działań zakrojonych na szeroką skalę, jednak nie usunięto 20 proc. działaczy PPS, jak przypuszczano. Według danych I sekretarza PK PPS, do grudnia 1948 r. z powiatu kłodzkiego usunięto 513 osób, co stanowiło 14 proc.¹⁴⁹ Wydaje się, że większą czystkę przeprowadzono w szeregach bystrzyckich socjalistów. W listopadzie 1948 r. raportowano o usunięciu 20 proc. działaczy partii. W lutym 1948 r. w powiecie bystrzyckim było 2058 członków stałych PPS wraz z kandydatami, miesiąc później, po przemówieniu Cyrankiewicza i działaniach komisji weryfikacyjnych oraz aparatu represji, liczba działaczy PPS spadła o 271, a w kwietniu o kolejne 304 osoby. Zwiększyła się natomiast liczba kandydatów do partii. W czerwcu liczba stałych członków wraz z kandydatami wyniosła 1569. Jeśli utrzymała się na tym poziomie do końca roku, oznaczałoby to, że czystki w 1948 r. w powiecie bystrzyckim dotknęły około 24 proc. socjalistów¹⁵⁰.

Podawano cztery powody usunięcia: „nieaktywność”, „prawicowość”, „niemoralność”, „obcy klasowo”. Bardziej szczegółowe dane przedstawia poniższa tabela.

Tabela 6. Wykaz członków PPS usuniętych z partii w powiecie kłodzkim

Warstwa społeczna	Liczba	Powód wykluczenia	Liczba
pracownicy umysłowi	131	nieaktywni	125
robotnicy	104	prawicowi	89
rolnicy	47	niemoralni	65
rzemieślnicy	28	obcy klasowo	58
kupcy	27		

Źródło: APWr, WK PPS, 488, Wykaz członków wydalonych z PPS w powiecie kłodzkim, b.d., k. 73.

¹⁴⁶ A. Dziuba, *Totalitaryzacja...*, s. 279.

¹⁴⁷ AIPN Wr, 032/485 t. 8, Instrukcja zastępcy naczelnika Wydziału V WUBP do szefów PUBP województwa wrocławskiego w związku z wypowiedzią Józefa Cyrankiewicza, 3 IV 1947 r., k. 165.

¹⁴⁸ APWr, WK PPS, 488, Wykaz członków wydalonych z PPS w powiecie kłodzkim, b.d., k. 73.

¹⁴⁹ APWr, WK PPS, 63, Protokół ostatniego uroczystego posiedzenia PK PPS w Kłodzku, 2 XII 1948 r., k. 16.

¹⁵⁰ Wyliczenia własne na podstawie: APWr, WK PPS, 55.

Działania PPR i UB odniosły zamierzony skutek. Jeszcze w styczniu 1948 r. PPS sprzeciwiała się nawiązywaniu ścisłych kontaktów z PPR, jednak już pod koniec marca i w następnych miesiącach widać wyraźny zwrot w narracji partii. Podobne wydarzenia miały miejsce na innych terenach ziemi kłodzkiej. 10 kwietnia 1948 r. w Polanicy-Zdroju doszło do zebrania międzypartyjnego, w którym wzięli udział ówczesny I sekretarz KP PPR w Kłodzku Albin Bobruk oraz przewodniczący PK PPS w Kłodzku Władysław Dominik. Spotkanie przebiegło w podniosłej atmosferze, wygłaszano pochwalne komentarze o działalności obu partii, a podsumowaniem zebrania było wspólne stwierdzenie Albina Bobruka i Władysława Dominika: „zamanifestowaliśmy, że chcemy zjednoczenia się w jedną, wielką, nierozzerwalną partię, partię robotniczą, która ma na celu dobro mas pracujących”¹⁵¹. Podobne wydarzenia miały w 1948 r. miejsce w powiecie bystrzyckim. 6 listopada 1948 r. na posiedzeniu MK PPS w Łądku-Zdroju, w obecności przedstawicieli WK PPS z Wrocławia i PK PPS z Bystrzycy Kłodzkiej, padły słowa krytycznie oceniające działalność partii z 1946 r., szczególnie wobec „bratniej partii PPR”¹⁵². Zmiana polityki PPS nie była nagła i zaskakująca, był to raczej długofalowy proces przeobrażeń, którym sterowali komuniści. Trzeba jednak zauważyć, że wyraźny zwrot w polityce PPS wobec PPR rozpoczął się od końca marca 1948 r.¹⁵³

Czystki personalne dotknęły także PPR na ziemi kłodzkiej. Sprawa tzw. pravicowo-nacjonalistycznego odchylenia zapoczątkowana podczas sierpniowo-wrześniowego plenum KC PPR w 1948 r. odbiła się szerokim echem we wszystkich strukturach PPR w Polsce, także na ziemi kłodzkiej. Podczas zebrania wyborczego na Kongres Zjednoczeniowy PPR w Kłodzku, jeden z działaczy stwierdził: „Przed Zjazdem Zjednoczeniowym należy oczyścić szeregi partyjne z niepowołanego elementu, ludzi klasowo obcych. Do zjednoczonej partii powinniśmy i musimy wejść czysti”¹⁵⁴. Rozpoczął się proces poszukiwania „wroga wewnętrznego”¹⁵⁵. Przystępując do czyszczenia kadr, KP PPR w Kłodzku dostrzegł błędy wcześniejszej polityki opartej na masowej rozbudowie PPR: „Początkowo do partii zostali przyjmowani wszyscy masowo, dlatego też do

¹⁵¹ APWr, PK PPS w Kłodzku, 27, Sprawozdanie z działalności PPS na terenie Polanicy i jej gminy, b.d., k. 493.

¹⁵² APWr, PK PPS w Bystrzycy Kłodzkiej, 11, Protokół z ogólnego zebrania członków KM PPS i kół partyjnych, 6 XI 1948 r., k. 56–57.

¹⁵³ Zob. APWr, KP PPR w Bystrzycy Kłodzkiej, 7, Materiały dotyczące współpracy PPR i PPS na terenie powiatu Bystrzycy Kłodzkiej.

¹⁵⁴ APWr, KP PPR w Kłodzku, 1, Protokół z zebrania na Zjazd Zjednoczeniowy, b.d., k. 1. Dokument nie posiada daty, stąd też nie wiadomo dokładnie kiedy odbyło się zebranie. Z kontekstu treści dokumentu i innych materiałów w jednostce archiwalnej wynika, że na pewno miało ono miejsce po plenum KC PPR w dniach 31 VIII–1 IX 1948 r.

¹⁵⁵ Szerzej zob. R. Spalek, *Komuniści przeciwko komunistom. Poszukiwanie wroga wewnętrznego w kierownictwie partii komunistycznej w Polsce w latach 1948–1956*, Warszawa–Poznań 2014.

partii naszej wkradło się wielu jej wrogów”¹⁵⁶. Powodów usunięcia było wiele. W powiecie kłodzkim dominowało raczej „pijaństwo” i „niemoralny tryb życia”, ale nie brakowało „elementów obcych klasowo” czy „ideowo”. Do częstych powodów wykluczeń z KP PPR w Kłodzku można także zaliczyć „niewywiązywanie się z zadań partyjnych” czy „współpracę z okupantem”¹⁵⁷. 15 grudnia 1948 r. podczas posiedzenia Egzekutywy KP PPR w Kłodzku rozpatrywano protokoły wykluczeń z partii, nie sporządzono jednak dokładnych statystyk. Według „wykazu wykluczonych z partii z b[yłej] PPR” wyrzucono łącznie 254 członków¹⁵⁸. Dokument ten nie zawiera daty, trudno zatem powiedzieć, kiedy zostały sporządzone te wyliczenia. Słowo „byłej PPR” jednoznacznie wskazuje, że nastąpiło to po Kongresie Zjednoczeniowym i powstaniu PZPR, jednak nie wiadomo czy ów wykaz zawiera np. osoby skreślone z ewidencji jako tzw. martwe dusze. Wydaje się, że dane te mogą być mocno niedoszacowane. Niestety, w trakcie kwerendy nie odnalazłem podobnych materiałów dla KP PPR w Bystrzycy Kłodzkiej.

Ostatnie uroczyste posiedzenie PK PPS w Bystrzycy Kłodzkiej odbyło się 22 listopada 1948 r., a w Kłodzku 2 grudnia. W dokumentach PPS z 1948 r. na koniec każdego posiedzenia zaczęły dominować zwyczaje charakterystyczne dla PPR. Zaczęto wznosić okrzyki na cześć Stalina i Bieruta, śpiewano *Międzynarodówkę* i *Czerwony sztandar*. Partia socjalistyczna przez czystki dokonane w latach 1947–1948 stała się, zgodnie z założeniami PPR, partią o marksistowsko-leninowskich ideałach¹⁵⁹. Po powstaniu PZPR, Polska wchodziła w kolejny etap całkowitego zawłaszczania przez komunistów życia politycznego, społecznego i gospodarczego. Jednym z czynników, który miał to ułatwić, było kształtowanie się od 1948 r. systemu komunistycznej nomenklatury¹⁶⁰.

Zakończenie

Proces przejmowania władzy przez PPR na ziemi kłodzkiej od powstania po referendum i wybory, kończąc na „zjednoczeniu” z PPS, nie odbiegał zasadni-

¹⁵⁶ APWr, KP PPR w Kłodzku, 1, Protokół z zebrania na Zjazd Zjednoczeniowy, b.d., k. 1. Por. K. Sacewicz, *Kadry Polskiej Partii Robotniczej...*, s. 132.

¹⁵⁷ Zob. APWr, KP PPR w Kłodzku, 27, Protokoły zebrań poświęconych sprawie wykluczeń z partii, k. 1–127.

¹⁵⁸ *Ibidem*, Wykaz wykluczonych z partii z b[yłej] PPR, b.d., k. 137–141.

¹⁵⁹ APWr, WK PPS, 63, Protokół ostatniego uroczystego posiedzenia PK PPS w Kłodzku, 2 XII 1948 r., k. 15–18; *ibidem*, 55, Protokół z konferencji PK PPS w Bystrzycy Kłodzkiej, 22 XI 1948 r., k. 1–2v.

¹⁶⁰ M. Krzysztofiński, *Powiatowe struktury PPR w Przemyślu w latach 1944–1948* [w:] *Powiat przemyski w latach 1944–1956*, red. K. Kaczmarek, M. Krzysztofiński, Przemyśl–Rzeszów 2006, s. 96.

czo od wydarzeń w innych częściach kraju. Należy pamiętać, że partia komunistyczna była strukturą nową na tzw. Ziemiach Odzyskanych. Wpływało to na trudności i „oporność” w procesie kształtowania się poszczególnych komitetów. Karol Sacewicz zauważył: „W latach 1945–1946 nie była [PPR – przyp. K.Ł.] tworem imponującym ilością ani tym bardziej jakością swoich członków”¹⁶¹. Charakterystycznym zjawiskiem dla Ziemi Zachodnich i Północnych było późne powstawanie rad narodowych, co wskazywało na silną pozycję PSL w regionie. Ziemia kłodzka w tym aspekcie wyróżniała się na obszarze województwa wrocławskiego. W dokumentach partyjnych daje się zauważyć nieustające obawy komunistów związane z ogromnym społecznym poparciem dla PSL. Chyba nieprzypadkowo w maju 1946 r. na stanowisko szefa PUBP w Kłodzku ściągnięto Feliksa Olko, byłego szefa PUBP w Białej Podlaskiej oraz Chełmie, który zasłynął na tych terenach bezwzględną walką z opozycją polityczną i zbrojnym podziemiem niepodległościowym. Z zadania wywiązał się na tyle dobrze, że podczas wyborów do Sejmu Ustawodawczego PSL na ziemi kłodzkiej praktycznie już nie istniało. Sfałszowanie wyników referendum i wyborów było postawieniem kropki nad i w procesie walki o władzę w Polsce. Walki, która z góry była przesądzona w momencie, kiedy Polska znalazła się w sowieckiej strefie wpływów. Skala masowych represji wymierzona nie tylko w PSL i podziemie niepodległościowe, ale także w zwykłych obywateli, przyniosła zamierzony przez komunistów efekt. Wchłonięcie PPS w grudniu 1948 r. uczyniło z partii komunistycznej politycznego hegemonia. W ten sposób na ziemi kłodzkiej, jak i w całej Polsce, zostały stworzone odpowiednie warunki do postępującej sowietyzacji i stalinizacji kraju.

Bibliografia

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Archiwum Państwowe we Wrocławiu

Komitet Powiatowy Polskiej Partii Robotniczej w Kłodzku
Komitet Powiatowy Polskiej Partii Robotniczej w Bystrzycy Kłodzkiej
Komitet Powiatowy Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Kłodzku
Powiatowy Komitet Polskiej Partii Socjalistycznej w Bystrzycy Kłodzkiej
Powiatowy Komitet Polskiej Partii Socjalistycznej w Kłodzku
Wojewódzki Komitet Polskiej Partii Socjalistycznej we Wrocławiu
Wrocławska Wojewódzka Rada Narodowa
Wydział Kadr Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej we Wrocławiu

Archiwum Państwowe we Wrocławiu Oddział w Kamieńcu Ząbkowickim

Miejska Rada Narodowa i Zarząd Miejski w Bystrzycy Kłodzkiej

¹⁶¹ K. Sacewicz, *Kadry Polskiej Partii Robotniczej...*, s. 134.

Powiatowa Rada Narodowa w Kłodzku
Starostwo Powiatowe w Bystrzycy Kłodzkiej

Archiwum Akt Nowych

Akta osobowe
Centralna Kartoteka Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej
Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym
Ministerstwo Informacji i Propagandy
Ministerstwo Ziem Odzyskanych

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie

0193/8600, 2174/2666

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział we Wrocławiu

145/1554, 032/485, 038/75, 102/84, 032/115, 145/1557, 032/485

ŹRÓDŁA

Dziennik Ustaw 1946, nr 5, poz. 22; nr 26, poz. 165; nr 28, poz. 177.

ŹRÓDŁA NIEDRUKOWANE

Łabaczuk M., *Bystrzyca Kłodzka w latach 1945–1950. Społeczne i polityczne problemy zasiedlania i zagospodarowania miasta*, rozprawa doktorska, mps, Opole 2004

OPRACOWANIA

- Bobruk A., *Matka i syn*, Warszawa 1952.
- Cichocki B., Józwiak K., *Najważniejsze są kadry. Centralna Szkoła Partyjna PPR/PZPR*, Warszawa 2006.
- Churska-Wołoszczak K., *Referendum ludowe i wybory do Sejmu Ustawodawczego w województwie pomorskim (1946–1947)*, Bydgoszcz–Gdańsk 2014.
- Dąbek K., *PZPR. Retrospektywny portret własny*, Warszawa 2006.
- Dziuba A., *Totalitaryzacja. Polska Partia Robotnicza na scenie politycznej województwa śląskiego (1945–1948)*, Katowice 2016.
- Eisler J., *Siedmiu wspaniałych. Poczet pierwszych sekretarzy KC PZPR*, Warszawa 2014.
- Głosowanie ludowe z 30 czerwca 1946 r. w raportach Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego. Wybór dokumentów*, wstęp i oprac. T. Kisielewski, M. Strzelecki, Bydgoszcz 2000.
- Gontarczyk P., *Polska Partia Robotnicza. Droga do władzy 1941–1944*, Warszawa 2003.
- Gontarczyk P., *Polska Partia Robotnicza w latach 1944–1948 jako partia władzy. Pozaideologiczne motywy akcesu do partii komunistycznej* [w:] *Partia, państwo, społeczeństwo*, red. K. Rokicki, Warszawa 2016.
- Herzig A., Ruchniewicz M., *Dzieje ziemi kłodzkiej*, Hamburg–Wrocław 2006.
- Janowski K.B., *Polska Partia Socjalistyczna na Dolnym Śląsku w latach 1945–1948*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978.
- Kamiński Ł., *Polacy wobec nowej rzeczywistości 1944–1948. Formy pozainstytucjonalnego, żywiołowego oporu społecznego*, Toruń 2000.
- Kaszuba E., *Między propagandą a rzeczywistością. Polska ludność Wrocławia 1945–1947*, Wrocław 1997.
- Kersten K., *Narodziny systemu władzy. Polska 1943–1948*, Lublin 1989.
- Klementowski R., *PSL w Kłodzku, a sprawa Kajdy* [w:] *PSL w realiach społeczno-politycznych Dolnego Śląska drugiej połowy lat czterdziestych XX w.*, red. J. Syrnyk, Wrocław 2008.
- Korkuć M., *Wybory 1947. Mit założycielski komunizmu*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2007, nr 1–2.

- Król M., *Represje polityczne na Lubelszczyźnie w okresie referendum i wyborów parlamentarnych (1946–1947)*, „Annales UMCS” 2008, sect. K, t. 15, z. 1.
- Krzysztofiński M., *Ludzie krośnieńskiej PPR (1942–1948)* [w:] *Krosno i powiat krośnieński w latach 1944–1956*, red. K. Kaczmarski, M. Krzysztofiński, C. Nowak, Rzeszów–Krosno 2009.
- Krzysztofiński M., *Polska Partia Robotnicza wobec Polskiej Partii Socjalistycznej na Rzeszowszczyźnie w latach 1944–1948*, „Humanities and Social Sciences” 2013, nr 2.
- Krzysztofiński M., *Powiatowe struktury PPR w Przemysłu w latach 1944–1948* [w:] *Powiat przemyski w latach 1944–1956*, red. K. Kaczmarski, M. Krzysztofiński, Przemysł–Rzeszów 2006.
- Malkiewicz A., Nieć M., *Rady narodowe na ziemi kłodzkiej w latach 1945–1946*, „Kłodzki Sbornik” 1999, nr 3.
- Marczak T., *Kłodzko powojenne* [w:] *Kłodzko. Dzieje miasta*, red. R. Gładkiewicz, Kłodzko 1998.
- Marczak T., *Propaganda polityczna stronnictw przed referendum z 30 VI 1946 r.*, Wrocław 1986.
- Milicja i UB ratują wodzów PSL. Strzały i barykady na ulicach Kłodzka*, „Trybuna Dolnośląska” 6 VIII 1946.
- Mróz S., *Wykazy władców i władz. Okres po II wojnie światowej. Starostowie* [w:] *Kłodzko. Dzieje miasta*, red. R. Gładkiewicz, Kłodzko 1998.
- Ordyłowski M., *Udział urzędów bezpieczeństwa publicznego i Milicji Obywatelskiej w umacnianiu władzy komunistów na Dolnym Śląsku w latach 1945–1948* [w:] *Władze komunistyczne wobec Ziemi Odzyskanych po II wojnie światowej. Materiały z konferencji*, red. S. Łach, Słupsk 1997.
- Osekowski C., *Referendum 30 czerwca 1946 roku w Polsce*, Warszawa 2000.
- Osekowski C., *Wybory do sejmu z 19 stycznia 1947 roku w Polsce*, Poznań 2000, s. 147.
- Paczkowski A., *Referendum z 30 VI 1946 r. Próba wstępnego bilansu* [w:] A. Paczkowski, *Od sfałszowanego zwycięstwa do prawdziwej klęski. Szkice do portretu PRL*, Kraków 1999.
- Pasierb B., *Rok pierwszy. Z problemów życia politycznego Dolnego Śląska w latach 1945–1946*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1972.
- Pleskot P., *Ślepa (czerwona) uliczka. Stołeczne struktury Ministerstwa Informacji i Propagandy (1944–1947)*, Warszawa 2016.
- Pronobis W., *Kongres zjednoczeniowy – powstanie PZPR*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Historia” 1978, nr 15, z. 102.
- Przytocka H., *Pierwsze lata Kłodzka w Polsce Ludowej*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1970, nr 3.
- Referendum z 30 VI 1946 r. Przebieg i wyniki*, oprac. A. Paczkowski, Warszawa 1993.
- Ruchniewicz M., *Lata 1945–1948* [w:] *Dolny Śląsk. Monografia historyczna*, red. W. Wrzesiński, Wrocław 2006.
- Ruchniewicz M., Rosik S., Wiszewski P., *Bystrzyca Kłodzka. Zarys rozwoju miasta na przestrzeni wieków*, Wrocław–Bystrzyca Kłodzka 2007.
- Sacewicz K., *Kadry Polskiej Partii Robotniczej na Warmii i Mazurach (1945–1948). Zarys problemu* [w:] *Polska Partia Robotnicza 1944–1948. Studia i szkice*, red. M. Krzysztofiński, Rzeszów 2014.
- Sielezin J.R., *Niszczenie Polskiego Stronnictwa Ludowego w powiecie kłodzkim w latach 1945–1947*, „Kłodzki Sbornik” 1998, nr 2.
- Sielezin J.R., *Polskie Stronnictwo Ludowe na Dolnym Śląsku w latach 1945–1949*, Wrocław 2000.
- Spalek R., *Komuniści przeciwko komunistom. Poszukiwanie wroga wewnętrznego w kierownictwie partii komunistycznej w Polsce w latach 1948–1956*, Warszawa–Poznań 2014.
- Spalek R., *Między pragmatyzmem a władzą. Zawłaszczenie PPS w kraju (1944–1948)* [w:] *Polska Partia Socjalistyczna. Dlaczego się nie udało? Szkice. Polemiki. Wspomnienia*, red. R. Spalek, Warszawa 2010.
- Status Polskiej Partii Robotniczej*, Katowice 1946.
- Szumilo M., *Elita PPR i PZPR w latach 1944–1970 – próba zdefiniowania* [w:] *Elity komunistyczne w Polsce*, red. M. Szumilo, M. Żukowski, Warszawa–Lublin 2015.

Szumilo M., *Pierwsi sekretarze komitetów wojewódzkich PZPR w latach 1948–1970 – portret socjologiczny* [w:] *Partia, państwo, społeczeństwo*, red. K. Rokicki, Warszawa 2016.
Szumilo M., *I sekretarze Komitetów Wojewódzkich PPR (1944–1948) – portret zbiorowy*, „Dzieje Najnowsze” 2013, nr 4.
„Wojna o akta”. *Studia i materiały źródłowe*, red. S. Flis, Gdańsk 2011.
Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość” w dokumentach, t. 1: *Wrzesień 1945–czerwiec 1946*, oprac. M. Huchla, Wrocław 1997.

Polish Workers’ Party on the Kłodzko Land. Personnel and operation in the years 1945–1948

The article discusses the issue of the origin and operation of the Polish Workers’ Party in the Kłodzko region. The author focuses on several issues related to the history of the communist party, outlining the beginnings of the party in the region, problems with establishing party committees, an influx of new members, and their motivations for joining the party. He also tries to characterise the first secretaries of district committees in Kłodzko and Bystrzyca Kłodzka, predominantly in terms of their education, social background, and connections to the pre-war communist movement. Subsequently, the author discusses how the party came to power, the way the communist party operated in the popular referendum and elections to the Legislative Sejm, the scale of repression against the Polish People’s Party, and the mass propaganda aimed at the Polish society. Lastly, the article discusses the road to the “unity” of the communist party with the Polish Socialist Party, or rather the communist activities aimed at absorbing the socialist party.

Słowa kluczowe: ziemia kłodzka, pierwsi sekretarze, PPR, PPS, PSL, UB, referendum, wybory, zjednoczenie

Keywords: Kłodzko Land, first secretaries, Polish Workers’ Party, Polish Socialist Party, Polish People’s Party, Security Office, referendum, elections, unity

KRZYSZTOF ŁAGOJDA – historyk, doktorant w Zakładzie Historii Europy Wschodniej Instytutu Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego. Pracownik Oddziałowego Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej we Wrocławiu. W 2014 r. laureat Nagrody im. prof. Wojciecha Wrzesińskiego za najlepszą pracę magisterską z historii XX w. Autor książki *Życie w cieniu śmierci. Losy rodzin katyńskich w latach 1939–1989 w świetle wywiadów z członkami Dolnośląskiej Rodziny Katyńskiej. Wybrane aspekty* (2016). Publikował m.in. na łamach czasopism: „Dzieje Najnowsze”, „Przegląd Zachodni”, „Pamięć i Sprawiedliwość”, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”. Przygotowuje rozprawę doktorską *Totalitaryzm na peryferiach? Stalinizacja ziemi kłodzkiej w latach 1948–1956*.